

Geestelijke verwarring

Johan Brouwer

bron

Johan Brouwer, *Geestelijke verwarring*. H.P. Leopold, Den Haag 1940

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/brou016gees01_01/colofon.php

Let op: werken die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn.

Dit boekje is geschreven in gedachtenis van hen, die in de geestelijke verwarring onzer dagen zijn ondergegaan, en ter opwekking van degenen, die door het verlies van hun greep op alle vastigheden, het vertrouwen in de toekomst beginnen te verliezen.

Volgens een oud gezegde moeten wij de dingen in de breedte en in de diepte meten.

Door de vervlakking in de laatste jaren was het besef van de verticale dimensies in het leven bij velen verloren gegaan.

Laten wij ons daarover weer bezinnen. Dat zal ons leeren onszelf, en alles wat ons wedervaart, in het licht der eeuwen - of der Eeuwigheid - te zien.

In dat bewustzijn heeft de auteur zijn boekje geschreven.

Hij behoort tot geen groep en tot geen partij, en wenscht daartoe niet gerekend te worden.

I. Terugblik

Plotseling is het Nederlandsche volk voor de noodzakelijkheid gesteld zijn oordeel over zichzelf, over zijn geschiedenis, en over zijn geestelijke, maatschappelijke en politieke levensvormen te herzien.

De volslagen ommekeer in de persoonlijke omstandigheden van zeer velen in den lande, en de ingrijpende veranderingen in den Staat en in de maatschappij, nopen ons allen, ons rekenschap te geven van den wezenlijken aard en de waarde van onszelf, en ons te bezinnen over ons geestelijk bezit, en de gegrondheid van onze opvattingen in velerlei opzicht.

De wisseling der tijden heeft de onbestendigheid van vele goederen en instellingen aangetoond. Wat men voor onvergankelijk hield, is weggevaagd; wat men voor zeker hield, is wankel geworden; wat men voor eerbiedwekkend hield, is in veler oog verachtelijk geworden; wat voor onontbeerlijk doorging, is onbelangrijk geworden; geboden zijn in verboden, en verboden zijn in geboden veranderd.

Velen zijn van welgesteld behoeftig geworden. Het geluk en de welgemoedheid van velen, zijn verkeerd in verdriet en bezorgdheid. De innerlijke zekerheid van de meesten is omgeslagen in verbijstering en onrust. Talloozen die tevoren een nauwkeurig omschreven taak hadden, weten niet wat zij

moeten beginnen. Anderen, die hun weg duidelijk zagen aangegeven, zijn aan het zoeken en dolen gegaan. Huisgezinnen zijn uit elkaar gerukt, ondernemingen zijn te gronde gegaan, waarborgen zijn vervallen.

De Nederlandsche samenleving had sinds vele jaren geen groote schokken meer te verduren gehad. Geen oorlogen hadden ons land en ons volk geteisterd, geen revoluties hadden het kader van den Staat en de maatschappij aangetast of verbroken; sinds lang waren er geen angstaanjagende epidemieën meer geweest, en wij waren voor groote natuurrampen gespaard gebleven.

Ons nationale bestaan scheen hecht gegrondvest en voldoende gewaarborgd te zijn. Ons maatschappelijk leven werd niet doorkruist door heftige geestesstromingen. De Nederlandsche samenleving scheen uiterlijk en innerlijk in bevredigende mate beschermd te zijn tegen ontwrichtende veranderingen.

Een ieders bestaan was oogenschijnlijk verzekerd. Wij waren het land van de gulden middelmaat. De rijkdom noch de armoede namen excessieve vormen aan. Sociale voorzorg en wetgeving letten op het bewaren van de redelijke verhoudingen. Het uiterlijk van onze samenleving was geruststellend. In vergelijking met andere landen maakte ons land den indruk van welvarend en tevreden te zijn. Er waren geen groote nooden en verontrustende misstanden.

De Nederlandsche burgerij was daardoor in een stemming van zelfbehagen, van innige voldoening over zichzelf en tevredenheid met het bestaan gebracht. De maatschappij bewoog zich in een gematigden gang voort. De belangrijkste zorg van de menschen was, dat dit gevoel van veiligheid bestendig werd, en dat de overheid den voortduur van de bestaande toestanden waarborgde.

Er heerschte in ons land sinds jaren een algemeene, uitgesproken afkeer van alles wat den gang van onze, naar het heette goedgeleide, samenleving kon verstoren. De ontevredenheid met de bestaande toestanden werd als een uiting van een ondeugdzaam karakter of een niet helder hoofd beschouwd.

Niet minder groot was de afkeer van alles, wat de rust van de geesten en der gemoederen zou kunnen schaden. Men was wars van nieuwe denkbeelden op politiek en sociaal gebied; de wijsgeerige en religieuze bewogenheid van buiten onze grenzen drong hier slechts in zeer kleine kringen door; voor kunstzinnige vernieuwingen waren slechts ontvankelijk die groepen, waarvan de gezeten burgerij zich van nature afzijdig houdt, behalve wanneer zij financieel hoog waardeerbaar zijn.

De algemeene Nederlandsche gemoedsgesteldheid geleek op die van den kleinen rentenier, die met rust wil worden gelaten, en kalmpjes, zonder hoofdbrekens, en zonder zorgen, van zijn bestaanje wil genieten, met de zekerheid, dat de dag van morgen in dezelfde aangename, vlakke gelijkmatigheid zal voortgliden.

Deze stemming, deze gemoedsgesteldheid van de burgerij en van een groot deel van de arbeidersklasse, werd weerspiegeld in de leiding van den Staat en van de maatschappij. Overal kon men een voorzichtige vermijding van alle problemen en principieele beslissingen vaststellen. Men toonde zich afkeerig van een essentieel onderzoek van de bestaande en goedgekeurde normen, opvattingen en instellingen. Men was gekant tegen het aanvaarden van consequenties, welke moesten worden afgeleid uit zich opdringende veranderingen. Men regeerde administratief en bureaucratisch, dat wil zeggen, volgens vastgestelde regelen, reeds vroeger genomen besluiten en bekende combinaties en compromissen. Men deinsde terug voor vernieuwingen, en voor de noodzakelijke verantwoordelijkheid, welke daarvan het gevolg zou zijn. Men stuurde volgens de oude bakens, zonder te beseffen of te willen beseffen, dat het getij verliep en de bakens verzet moesten worden.

Het gevestigde gezag en de erkende instellingen namen een hiëratisch karakter aan. Zij hulden zich in een taboe-achtige sfeer van onaantastbaarheid en onschendbaarheid. De overheid bestond uit mandarijnen, die de doode letter in haar onveranderlijkheid eerbiedigden.

De welstand en de vredige rust hadden het Nederlandsche volk gehecht gemaakt aan zijn stoffelijk bezit en aan de vertrouwde levensvormen. Het was

echter vervreemd geraakt van den geest van strijdvaardigheid, opofferingsgezindheid, vernieuwenden scheppingsdrang en den lust tot het nemen van risico's, welke ten grondslag hadden gelegen aan het thans zoo wel verzekerde bestaan.

De oorspronkelijke waarden, waarop ons nationaal bestaan was opgericht, waren grootendeels looze vormen en symbolen geworden, welke een schijn van kracht en waardigheid verleenden aan de omlijsting, waarbinnen het algemeene materialisme en egoïsme was georganiseerd.

De menschen sloten zich, als tusschen waterdichte schotten, af van alles wat hen aan de wisselvalligheid van het bestaan en aan hun zedelijke verantwoordelijkheid voor de toekomst zou kunnen herinneren.

De geluiden van de nooden van buiten onze grenzen, de rampen van oorlog, burgeroorlog, hongersnood, revoluties, vervolgingen, ontwrichte levens, liet men gedempt doordringen, voldoende slechts ter bevordering van een matige philanthropie, waarin men onbewust een obool zag aan de hoogere machten, ter verkrijging van bescherming tegen dergelijke bezoeken.

De werkelijkheid van het menschelijk lijden, welke in die rampen besloten lag, en de beteekenis ervan als voorboden van een omwenteling, die zich over de geheele wereld ging voltrekken, drongen zoo weinig tot de hoofden en de harten van de menschen

door, dat zij de foto's in de dagbladen en de opnamen van het filmjournaal voor episodisch treurige beelden uit een onwezenlijke wereld hielden, waartegenover hun eigen veilige, welverzorgde bestaan gunstig afstak, en in behaaglijkheid won.

Zij werden er niet door geschokt in hun rust en zelfvertrouwen, en hun geest van materialistisch egoïsme werd er niet door veranderd.

Het feit, dat ons land voor dergelijke bezoeken gespaard bleef, gold voor velen als een soort van bewijs van onze eigen deugdzaamheid en gezond verstand. Het kader van onze samenleving won er in betrouwbaarheid door. Men weigerde tot in de oorzaken van die rampen door te dringen. Rusland, Duitsland, China, Spanje, het scheen alsof het landen waren waarmede wij niet menselijk verbonden waren, wier levenslot niet innig met het onze samenviel, en wier nooden wij niet, met een onbevooroordeeld verstand en een ontvankelijk gemoed, hadden te onderzoeken, om ons tijdig te vergewissen van de juistheid van onzen eigen koers.

Die rampen en nooden werden echter ten onzent hoofdzakelijk gebruikt als effectmiddelen in de onbeteekenende politieke en sociale tournooien, nadat men ze eerst toepasselijk gekleurd had.

Voor een redelijk onderzoek en een objectieve, onpartijdige uiteenzetting ervan, had men geen aandacht of belangstelling. Wie het waagde zulk een onderzoek te doen, of een wetenschappelijke uiteen-

zetting ervan te geven, werd overschreeuwd, of met een of andere sectarische en diskwalificeerende benaming gedoodverfd.

Iedere twijfel aan de juistheid of doeltreffendheid van de vormen van ons staatkundig en maatschappelijk bestel, werd als een zondige ketterij beschouwd, welke naar het heette, slechts in een bedorven gemoed of in een niet goed gericht verstand kon opkomen. Zelfs indien de critiek op de bestaande toestanden uitging van een hernieuwd begrip van onzen eigen levenskrachten, en de duidelijk onderkende problemen van de naaste toekomst, waarvan de groote menigte zich geen rekenschap wilde geven, en waarvoor men zich niet wilde voorbereiden, vond deze critiek geen gehoor. Liet zij haar waarschuwend stem dan luider, nadrukkelijker hooren, dan legde men haar het zwijgen op, rechtstreeks of zijdelings.

Onze veelgeprezen verdraagzaamheid mocht niet worden toegepast op hetgeen de behaaglijke rust verstoorde. De regelen van de geestelijke vrijheid en de tolerantie konden slechts in zooverre worden nageleefd, als de stoffelijke belangen van de 'weldenkende lieden' dit gedoogden, en in zooverre de verkregen evenwichtstoestand van de politieke partijen daardoor niet in gevaar werd gebracht.

Het kerkelijke leven was al even verstard als het politieke leven. Het was er bovendien zoo innig

mee verbonden, dat het er een onverbreekelijke eenheid mee scheen te vormen, zoodat het positieve Christendom slechts twee kanten scheen te hebben, rechtzinnigheid in de geloofsleer en ultraconservatisme in de politiek.

De orthodoxe kerken aanvaardden die zoogenaamde essentiele verbinding, op het gevaar af van den geest van de religie te moeten opofferen aan de eischen van de politiek.

Hun eigen beleid werd opportunistisch van aard. Zij gebruikten middelen, welke in strijd waren met hun oorsprong en wezen, ten einde hun machtspositie te kunnen behouden en versterken.

De gebeurtenissen elders strekten hier niet tot leering. Men weigerde er de teekenen eener ophanden zijnde kentering in te zien. Terwijl men uit een goed begrip van hetgeen er in Rusland, Duitschland en Spanje plaats greep, had kunnen beseffen, dat de Kerk tot haar oorspronkelijke bestemming van belichaming van het godsdienstige leven diende terug te keeren, dat zij een geestelijk instituut was, en niet een politiek-economisch machtsorgaan, poogde zij daarentegen het ware karakter van de gebeurtenissen te loochenen, met middelen, welke aan den politieken strijd en niet aan den geest der religie waren ontleend.

De Roomsche Kerk en de orthodoxe protestantsche kerken hebben zich bereidwillig belast met de taak van handhaver en beschermer van de bestaande politieke en maatschappelijke orde, als

ware deze de eenig mogelijke overeenkomstig het Christelijk geloof.

Dat officieele Christelijke geloof had echter zijn oorspronkelijke geestelijk-dynamische krachten verloren. Het was veruitwendigd tot een vorm van burgerlijk fatsoen, waarbinnen voor ethisch integralisme en mystiek religieuze beleving van de geloofswaarheden geen plaats was. De eenvoudige gevoelens van maatschappelijke gerechtigheid, oprechte naastenliefde met eerbiediging van diens wezen, en een streven naar een hooger en bewogen geestesleven werden in het verpolitiekte kerkelijke leven eerder geweerd dan bevorderd.

Evenals in het politieke en maatschappelijke leven, werden ook in het kerkelijke leven alle stroomden afgedamd, en tot vreedzame kanalen gemaakt, in den stijl van het rustige, gelijkmatige leven, dat van geen verandering van rythme en koers wil weten.

De Nederlandsche burgerij, die als haar 'Groote Eeuw', als haar 'Gouden Eeuw', de periode van den gevestigden rijkdom en zijn uiterlijken glans beschouwt, en niet de eeuw waarin mannenmoed en geloovige ondernemingszin de grondslagen van een vruchtbaar nationaal bestaan hebben gelegd, heeft de nationale Nederlandsche goederen naar bankkoersen en andere materialistische maatstaven leeren schatten, en niet naar hun werkelijken, geestelijken inhoud en beteekenis.

De politiek en de sociale actie waren derhalve uitsluitend gericht naar dit doel, de beveiliging en versteviging van het egoïstisch-materialistisch bestaan.

Tot dit doel konden de verschillende politieke partijen, en de kerken als vormen van politieke organisatie, tot een praktisch eensgezinde, of beter gezegd, tot een gelijkgerichte, actie komen.

De meeste politieke partijen en de belangrijkste arbeidersorganisaties waren tot een feitelijke overeenstemming gekomen betreffende het behoud en de bescherming van de verkregen rust van den welstand, en de verdediging van de verkregen rechten en de verworven machtsposities.

Hun gecoördineerde actie was in wezen niet anders dan een gemeenschappelijke afweer tegen iedere wijziging van de bestaande toestanden.

De oorspronkelijk revolutionnair gezinde Sociaal-Democratische Arbeiders-Partij was in een evolutionistische partij veranderd, die in haar politiek en sociaal bedrijf naar het behoud van den burgerlijken democratischen regeeringsvorm streefde, en zelfs zoo sterk het accent daarheen verlegde, dat vooraanstaande figuren uit deze partij haar wel de opvolgster van de liberalen noemde, die politiek hun vat op de groote menigte schenen verloren te hebben.

De gemeenschappelijke actie van de, openlijk of verholen, samenwerkende partijen en arbeidersorganisaties was van een defensief en zakelijk-tactisch karakter.

Het egoïstisch-materialistisch doel van hun gemeenschappelijk verweer tegen alles wat naar vernieuwing en grondige verandering streefde, eischte in de praktijk een groote discretie en terughoudendheid ten opzichte van de beginselen, waarop die betrokken partijen en organisaties gebouwd heetten te zijn.

Het Nederlandsche volk bekommerde zich echter weinig om die beginselen, omdat deze niet meer als levende, scheppende werkelijkheid in het middelpunt van zijn aandacht stonden, en in het dagelijksch leven hun feitelijke waarde hadden verloren.

Zoolang het ritueel ornaat rondom die beginselen werd ontzien, en zoolang men de beginselen zelve niet nadrukkelijk bestreed, liet de groote menigte zich daar zeer weinig aan gelegen liggen.

Principes behooren tot het terrein van den geest, en dit terrein van den geest had men verlaten, of men schuwde het.

Waar het in de praktijk op aan kwam, was het behoud en de versteviging van de verkregen machtsposities, welke onlosmakelijk waren verbonden met de bestaande toestanden, waarvan de handhaving derhalve een eerste vereischte was.

De namen van de verschillende politieke partijen waren dus min of meer ontledigd van hun oorspronkelijken inhoud. Zij vormden in feite één groot conservatief-reactionair blok, gericht tegen groepen, welke nog niet tot aanzien en macht waren

gekomen, en daartoe alleen zouden kunnen komen bij een ingrijpende wijziging in het politiek-sociaal bestel.

Het politiek-sociale leven werd dus door de macht-hebbende partijen op de plaats-rust gehouden.

Geen van die partijen, van de positief-Christelijke tot de socialistische toe, waagde het, de reeds lang in de wereld heersende geestelijke crisis openlijk en vastberaden, op het terrein van den geest en met behulp van de beleide beginselen, tot in haar diepste oorzaken na te gaan.

Zelfs van het tegenbeeld van die geestelijke crisis, de politieke en de maatschappelijke, repte men slechts in zooverre als de practijken van de parlements- en andere verkiezingen dit, terwille van het verwerven der stemmen, noodzakelijk maakten.

Verder keerde men zich, met min of meer gerucht, slechts tegen de *uiterlijke gevolgen* van die verschillende vormen van die crisis, en ook dit nog in conservatief-reactionnairen zin.

De desbetreffende redevoeringen van de politici, de predikingen in de kerken, de artikelen in de dagbladen, en de toespraken door de radio, kenmerkten zich over het geheel door oppervlakkigheid en onbeduidendheid, en door gemis aan gedachten.

In geen van de partijen die aan de macht was, kon een vooraanstaande plaats worden ingeruimd aan degenen, die critisch en reconstructief wilden denken, spreken en handelen. Zoo ooit, was nu de man die dacht gevaarlijk, want in het behoedzame

spel van het behoud van het evenwicht is niet het principieele, het naar de waarheid gerichte denken en handelen een eisch, maar het assimileeren, het compromissen-zoeken en de volkomen stilstand op de veilig gebleken plaats.

Wij hebben aldus getuige kunnen zijn van een 'aandoenlijke' verbroedering van katholieke, protestanten en socialisten. Dat dezen elkaar elders doodsloegen of gevangen zetten, deed hier aan de politieke verbroedering niets af. Het is een der merkwaardigste en tegelijk bedroevendste, verschijnselen van onze politieke geschiedenis van de laatste jaren, dat geen der partijen of organisaties, zelfs toen het elders tot den strijd op leven en dood kwam, hier tot een algemeene principieele reconstructie en actie is gekomen. De in de gelederen van de partijgangers ontstane onrust is met eenig sensationeel persbedrijf, en verder met slap philanthropisch werk gestild en afgeleid.

Buitenlanders die, uitgaande van de bestudeering van onzen strijd in de zestiende eeuw ter verkrijging van de maatschappelijke, geestelijke en politieke vrijheid - dit is de ontologische en chronologische volgorde -, ten onzent begrip en sympathie voor hun strijd tegen absolutisme verwachtten, hebben hier, met eenige bevreemding en tot hun groote teleurstelling, kunnen constateeren, dat de inzet van dien strijd ten onzent was vergeten, en nog slechts bij politieke hoogtijden een rhetorisch thema was.

Alle werkelijke geestelijke strijd was in ons land opgelost in de kapitalistisch-reactionnaire gezindheid, in een min of meer verkapt materialistische zelfzucht, waarin katholieken, protestanten en socialisten met elkander vrede hadden gevonden.

Met een zekere bittere ironie heeft men zich hier kunnen afvragen, welk land er het droevigst aan toe was, het land waarin katholieken, protestanten en socialisten elkaar in vervoering doodsloegen, of het land waar zij, terwille van politiek-materialistische bestaansvormen, en zakelijke belangen, hun geestelijke beginselen ter zijde stelden.

Het alles overheerschende gevoel in de verschillende kringen van het Nederlandsche volk, was angst. Angst voor ingrijpende veranderingen in het staatsbestel. Angst, voor welke veranderingen dan ook, in de bestaande regeling en omlijsting van het burgerlijk-maatschappelijk leven. Angst voor nieuwe denkbeelden en nieuwe stroomingen, welke misschien het gezag zouden kunnen aantasten. Angst voor gemis aan eerbied voor 'de groote mannen' waarmee dan niet werden bedoeld de mannen, die ons nationale bestaan hadden gegrondvest, de voorwaarden voor onze volkswelvaart hadden geschapen, of de wetenschap, kunsten en letteren hadden gediend, maar de leiders van de politieke partijen en organisaties, die het verkregen evenwicht moesten bewaren.

Op deze algemeene angst van het Nederlandsche

volk werd door die leiders gespeculeerd, wanneer een vereenigd verzet noodig werd geacht, of wanneer een of ander doel van gemeenschappelijk politiek belang moest bereikt worden.

De vereeniging 'Eenheid door Democratie', waarbij het begrip democratie in zijn misleidende vaagheid werd gelaten - zoowel Chamberlain als Stalin noemden zich bij passende gelegenheden democraat - is een kenmerkende uiting geweest van dit overheerschende angstgevoel in het Nederlandsche volk, in het bijzonder bij de gezeten burgerij.

De belangstelling van het Nederlandsche volk werd niet gewekt voor belangrijke, principieele kwesties, van politieken of maatschappelijken aard, maar zij werd afgeleid naar bijkomstigheden, zooals de kwestie van het versche kadetje, de spelling van de Nederlandsche taal, den zomertijd, en een derivaat voor den strijd over geestelijke beginselen werd af en toe gevonden in kwesties van den aard van de lijkverbranding of een of andere hoogleeraarsbenoeming, waarover dan hartstochtelijke polemieken werden gevoerd, terwijl andere aangelegenheden, waarbij ons geheele nationale bestaan was gemoeid, op hun beloop werden gelaten.

Het vage gevoel van angst, dat zich in het bijzonder van de gezeten burgerij en de zoogenaamde hogere standen had meester gemaakt, richtte zich voornamelijk naar het 'volk'. Het 'volk' in den engeren zin van dit woord, waardoor het een ongun-

stige beteekenis krijgt, welke een beschimping inhoudt.

Dit 'volk' scheen het grootste gevaar te zijn, en men schroomde niet, zoowel den naam Gods als het symbool Oranje als een soort van afweer te gebruiken tegen deze vermeende bedreiging, welke van het 'volk' uitging.

In plaats van een bescherming te zoeken tegen de manipulaties van de politici en de geldmagnaten, die de pers en andere organen van de publieke voorlichting beïnvloedden of beheerschten, in plaats van angst te gevoelen voor de gevaren waaraan ons volk werd blootgesteld door de verleiding, welke uitging van het geld, de eerezucht, de ijdelheid, de machtsbegeerte, en voor het gevaar van den algemeenen geest van genotzucht en vervlakking, in plaats van beducht te zijn voor de verstarring en beginselloosheid van het staatkundig en maatschappelijk bewind, in plaats van angst te koesteren voor al deze kennelijke gevaren, vreesde men het 'volk'. Een 'volk' overigens, waarin nauwelijks meer eenig revolutionnair verlangen of élan leefde, sedert de arbeiders, onder de leiding van hun organisaties, passieve nabootsers van den vlakken burgerlijken levensstijl waren geworden.

Ons nationale bestaan en onze volkswelvaart is dan ook niet in gevaar gebracht door dit zoozeer gevreesde 'volk', en den drang naar een omwenteling, welken men het toedichtte, maar door de

politiek van de verantwoordelijke groepen, welke berustte op de illusie der materialistische stabiliteit, gewaarborgd door stilstand.

II. Gedwongen Bezinning

Het uitbreken van den oorlog in September 1939 heeft in de psychische gesteldheid van het Nederlandsche volk en zijn regeerders nauwelijks eenige verandering gebracht. Men bleef voortdormelen in zijn illusies van het onverlet behoud van de bestaande toestanden, en de gewaarborgde voorwaarden voor zijn zelfzuchtig leven, met zijn uiterst beperkte sfeer van belangstelling. Men had meer aandacht voor de politiek van het bewaren van het verkregen binnenlandsche evenwicht, dan voor de ontzaglijke veranderingen, welke buiten onze grenzen werden voorbereid en tot stand gebracht.

Zij, die zich van den ernst der gebeurtenissen bewust moesten zijn, en tot taak hadden het Nederlandsche volk voor te bereiden om den schok ervan, welke niet kon uitblijven, te doorstaan, zijn in dezen plicht te kort geschoten.

De gezeten burgerij en de dirigerende klasse gingen voorloopig door in den stijl van de 'Geestelijke en Moreele Herbewapening', een soort van angstbeweging, waarin zoowel de woorden 'geeslijk', als 'moreel' en 'herbewapening' van allen werkelijken inhoud zijn ontdaan. De juiste vertaling van deze misleidende woorden zou wellicht zijn: 'De beweging tot het behoud van de huidige geriefelijke toestanden'.

In plaats van den geest van de stichters van onze natie, en de bouwers aan onze nationale cultuur en welvaart, weder te ontdekken en in het leven te roepen, in plaats van tot de uitgangspunten van onze zedeleer, het Evangelische Christendom, terug te gaan, en aan de idealen van Gerechtigheid, Naastenliefde, Waarheidszin, Godsvrucht, weer hun oorspronkelijke kracht te verleen, en in het besef van den ernst der tijden, het Nederlandsche volk naar den geest en het lichaam weerbaar te maken, diende men, met misbruik van fraai klinkende woorden, een in wezen geestloos groepsbelang.

Zooals de civiele bevolking door zoet geluid in den aangenamen gemoedstoestand van onbezorgdheid werd gelaten, bereidde men de soldaten en officieren voor hun verantwoordelijke taak voor, door een even geestloze opvoeding en verpoozing, zooals die in de vermaarde 'Ontwikkeling en Ontspanning' het best is gekarakteriseerd.

De angst van de besturende groepen voor de geestelijke en zedelijke bewustwording van den enkelen mensch en de groote menigte, was zoo groot, dat men zelfs de soldaten te velde, die hun leven zouden moeten inzetten, liever met oppervlakkig gedoe bezig hield, dan hen, door een juist besef van den inzet van den strijd, welke in de wereld werd gevoerd, in geestelijken en maatschappelijken zin, innerlijk weerbaar te maken.

Tegenover de rampen, welke ons vaderland hebben getroffen, toen wij zelf in den oorlog werden

betrokken, komt de nalatigheid en de plichtsverzaking van al degenen, die voor het lot van het Nederlandsche volk verantwoordelijk waren, in ergerlijke mate uit.

Deze nalatigheid en deze plichtsverzaking kunnen, door den aard en den omvang van het leed, dat over ons vaderland is gekomen, door niemand geloochend of verheeld worden.

De enkelen onder ons, die door eigen ervaring en aanschouwing wisten, waaraan het leger en de burgerlijke bevolking in oorlogstijd waren blootgesteld, in geestelijk en lichamelijk opzicht, hadden zich al lang te voren bezorgd afgevraagd, tot welk een catastrofe de ontoereikende en grootendeels ondeskundige, voorbereiding, ons zou leiden.

De regeering en de overige autoriteiten zijn op schromelijke wijze te kort geschoten in het nemen van de, voor de hand liggende, maatregelen ter beveiliging of bescherming van de burgerbevolking.

Ik zal mij niet vermeten een oordeel uit te spreken over militaire aangelegenheden, al zijn ook op dit gebied de grove misvattingen en tekortkomingen voor een eenigszins geoefend oog duidelijk waarneembaar.

Ik zal me beperken tot de vermelding van de onbegrijpelijke nalatigheid in zake de bescherming van de burgerbevolking, en de tragische fouten, begaan bij de ondeskundige ‘voorbereiding’ en gedeeltelijke tenuitvoerbrenging van de evacuatie.

Men vraagt zich af hoe, ondanks de leerrijke ervaringen in dezen, welke de oorlogen in China, Spanje en elders, in de laatste jaren hebben gegeven, ervaringen, welke door foto's, reportages en technische verhandelingen wereldkundig zijn gemaakt, de Nederlandsche autoriteiten in zulk een erge mate in hun plicht te kort hebben kunnen schieten.

Ondanks het feit, dat de oorlog reeds acht maanden aan den gang was, is het Nederlandsche volk in zijn geheel door de gebeurtenissen, en de bijzondere omstandigheden waaronder zij plaats grepen, overrompeld.

De openbare voorlichting is onvoldoende geweest, hetzij uit onkunde, hetzij uit laksheid, of uit onwil, of uit zoogenaamd voorzichtigheidsbeleid van degenen, die daarvoor aangewezen en aansprakelijk waren.

De herinnering aan den vorigen oorlog, gedurende welken ons land als een eiland veilig temidden van een onstuimige zee had gelegen, had aan de groote menigte het gevoel gegeven, dat wij opnieuw buiten den strijd zouden worden gelaten. Het spectaculair karakter, dat men aan onze bewapening en mobilisatie had verleend, had dit gevoelen van veiligheid vergroot.

Ondanks het verloop, dat de wapenfeiten namen, bleef in wezen de algemeene voorlichting toch zoo, dat het overgrootste deel van het Nederlandsche volk niet verrast zou zijn geweest door een ineenstorting

van Duitschland en Italië, alvorens uit het succes der wapenen een blijvend politiek succes zou zijn gewonnen.

Men kan het feit constateeren, dat de algemeene voorlichting meer zoo was gericht, dat een ineenstorting van Duitschland en Italië binnen afzienbaren tijd, hetzij door uitputting, hetzij door binnenlandsche troebelen, voor waarschijnlijker en aannemelijker werd gehouden, dan de snelle, onweerstaanbare doordringing van de Duitsche weermacht tot aan de geheele Westeuropeesche kust, van Biarritz tot aan Narvik.

Het Nederlandsche volk is door het verloop der gebeurtenissen en door het feit, dat het zelf in den oorlog is betrokken, uit zijn aangeboren gevoel fan, door zijn weermacht gewaarborgde, veiligheid opgeschrikt.

De geschiedenis van de rampzalige 'Vijf Dagen' zal pas veel later kunnen worden geschreven, wanneer alle gegevens daartoe ter beschikking zijn. en een tot in alle onderdeelen doordringend inzicht, en een samenvattend oordeel mogelijk zal wezen.

Voor ons is voor het oogenblik slechts van belang het gevoel van verwezenheid en verbijstering, dat zich door de toedracht der feiten van de menschen heeft meester gemaakt, nader te beschouwen.

Het Nederlandsche volk is, innerlijk onvoorbereid, voor de grootste ramp geplaatst, welke het sinds anderhalve eeuw is overkomen.

Het heeft daarbij tevens kunnen vaststellen, dat

de overheid, waarvoor het een bijna bijgeloovig ontzag was bijgebracht, niet bij machte was voldoende leiding en bescherming te verleen, en dat zij in verstandelijk en zedelijk opzicht beneden haar hooge en gewichtige taak bleef.

Het Nederlandsche volk heeft er zich, ten overstaan van de feiten, van kunnen overtuigen, dat het regeeringsbeleid een soort van Byzantinisme en compromissentactiek was geweest, hetwelk moest dienen om, met vermijding van alle groote problemen, van den eenen dag in den anderen te leven, in een toestand van moeizaam verkregen en behouden evenwicht.

Het Nederlandsche volk is tot op het laatste oogenblik onkundig gelaten van den omvang van de onheilen, welke het hadden getroffen.

Terwijl de regeeringsbulletins nog bemoedigende berichten verspreidden, waren de belangrijke strategische punten reeds verloren gegaan of onhoudbaar geworden en zag de burgerbevolking zichzelf aan het allergrootste gevaar blootgesteld.

Tot op het allerlaatste oogenblik hebben de regeering en de andere autoriteiten den ernst van de feiten voor het Nederlandsche volk verborgen willen houden, en terwijl de groote menigte nog in den waan werd gehouden, dat de zaken zich niet ongunstig lieten aanzien, nam de regeering in stilte de wijk.

Dit laatste heeft de verwezen en verbijsterde

groote menigte aanvankelijk tot radeloosheid en vertwijfeling gebracht.

Het Nederlandsche volk, dat enkele dagen tevoren de plechtige verzekering had gekregen, dat de regeering haar plicht zou doen tot het uiterste, hoorde nu, bij geruchte, dat zij de vlucht had genomen, zonder dit openlijk bekend te maken, zonder een vertrek, dat een desertie geleeke, nader te verklaren, en zonder algemeene richtsnoeren te geven voor de allernaaste toekomst.

Wie den onmiddellijken weerslag van het vertrek van de regeering op het leger en op de burgerlijke bevolking heeft kunnen gadeslaan, zal de verschillende tafereelen van ontzetting en ergernis, waarvan hij getuige is geweest, niet licht vergeten, en hij zal daarin de voorteeenen hebben gezien van een m o g e l i j k e ontwrichting van het Nederlandsche volk.

Nadat de groote menigte aan den lijve had ervaren, dat de regeering, door welke oorzaak dan ook, niet voor haar taak berekend was geweest, moest zij thans vernemen, dat zij het land had verlaten, hetwelk een onverantwoordelijk verlaten van haar hoogen post scheen te zijn.

Wij kunnen hier niet treden in de beweegredenen, waarom de regeering zich genoopt heeft gezien in oorlogstijd het land te verlaten, en, in strijd met de desbetreffende grondwettelijke bepaling, zich buiten het Rijk te vestigen.

Wij hebben hier slechts te rekenen met den indruk, dien dat vertrek op het Nederlandsche volk heeft gemaakt.

De groote menigte heeft aanvankelijk in dat vertrek een smadelijke vlucht gezien, een gemis aan gevoel van verantwoordelijkheid, hetzelfde gemis aan verantwoordelijkheid, dat blijkbaar reeds lang de hoogste autoriteiten, geheel of gedeeltelijk, had gekenmerkt, en waardoor land en volk op zulk een treurige wijze in het ongereed waren geraakt.

De groote menigte heeft in dat beslissende oogenblik van verslagenheid aldus geredeneerd:

De regeering heeft de gelegenheid gehad zich tijdig tot het Nederlandsche volk te wenden. Alle publiciteitsorganen stonden tot haar dienst. Zij heeft zich echter, zonder zich te voren tot het Nederlandsche volk te richten, ten einde het op een bevredigende en afdoende wijze een verklaring te geven nopens haar vertrek, overhaast in veiligheid gesteld, terwijl het leger den vijand nog weerstond, en de burgerbevolking in gevaar verkeerde.

Een weinig politiek gevormd volk als het onze, heeft bij den eersten schok niet anders dan affectief kunnen reageeren, en zijn redeneeringen werden gekleurd naar zijn gevoelens. Het zag in het vertrek van de regeering een vlucht uit overwegingen van lijfsbehoud, en achtte het een onteerende daad in oorlogstijd. Deze daad werd nog te ernstiger aangerekend, omdat het de autoriteiten betrof, die den strijd hadden aanvaard, de plechtige verzekering

hadden gegeven daar de leiding van te nemen tot het uiterste, en derhalve van een ieder de volkomen gereedheid en bereidwilligheid hadden geëischt tot verzet, met opoffering van lijf en goed, in volledige plichtsbetrachting.

In deze aanvankelijke ontreddeering, mede door het gevoel van verlatenheid, is toen tot een groot gedeelte van het Nederlandsche volk, dat zich tevoren geduldig en volgzaam had getoond, in het volle vertrouwen op de geestelijke, politieke en maatschappelijke leiding, het vermoeden opgekomen, dat hetgeen zij voor zeker, geldig en eerbiedwekkend hield, wellicht onvoldoende gegrondvest was, en niet den eerbied verdiende, welken men het schonk.

De menschen en de instellingen, waarop de groote menigte tot nu toe had vertrouwd, hadden haar in de dagen der beproevingen teleurgesteld, in verstandelijk en zedelijk opzicht.

Velen vonden, binnen de eigen sfeer van persoonlijke ervaringen, en binnen het zelfstandig te controleeren gezichtsveld, voorbeelden van onkunde en plichtsverzaking van autoriteiten.

Talrijk waren de geruchten betreffende berispelijk of onwaardig gedrag van lieden, die waren aangesteld om leiding te geven.

Het is niet onze taak de gegrondheid van die geruchten na te gaan, maar wij willen slechts wijzen op de psychologische beteekenis van het ontstaan

ervan, en vooral van het feit, dat zij allerwege geloof vonden, en met nieuwe, overtuigende bijzonderheden en andere gevallen werden verrijkt.

Het ontstaan van de geruchten betreffende onkunde en onwaardigheid van hooge en lagere gezaghebbers en het feit, dat deze geruchten geloof vonden, wijst op het gevoel van ontredding en verbijstering, dat zich van de groote menigte had meester gemaakt, tengevolge van haar geschokt vertrouwen.

De spontane en algemeene veroordeeling van de autoriteiten, wier onkunde en gemis aan innerlijke, zedelijke kracht men laakte, ging gepaard met een even spontane en algemeene bewondering voor de troep, van wier moed, beleid en trouw prachtige voorbeelden van mond tot mond werden doorgegeven.

Zoo kwam dus het, tevoren door de hoogere klassen zoo vaak gesmade 'volk', door een gunstige vergelijking met de autoriteiten, in al zijn oorspronkelijke, onbewerkte, natuurlijke kracht en betrouwbaarheid uit, en de vroegere vrees, dat in dit 'volk' een gevaar voor ons land en de bestaande toestanden schuilde, werd op een voor deze autoriteiten beschamende wijze gelogenstraft.

Juist voor deze onbewuste en spontane vergelijking - waarvan wij de juistheid of onjuistheid op dit oogenblik niet beoordeelen, maar waarop wij wijzen als een psychologisch feit van verstrekkende

beteeken is - van de onkunde en zedelijke zwakheid van de autoriteiten, en de rustige vastberadenheid en moed van de soldaten en het volk in zijn geheel, gaf aan de groote menigte het gevoel van zich blindelings te hebben toevertrouwd aan de leiding van menschen en instellingen, die niet bij machte waren geweest leiding te geven, en het vertrouwen, dat men in hen had gesteld, niet verdienden.

Dit besef, dat aan het einde van de tragische 'Vijf Dagen' het Nederlandsche volk overviel, gaf het een gevoel van hulpeloosheid en verlatenheid, en het wierp al zijn gevestigde meeningen en opvattingen ondersteboven.

In de ontzaglijke droefenis, welke den avond van den vijfden dag de harten van duizenden en duizenden Nederlanders heeft vervuld, zijn de bereidwillig gebrachte offers van lijf en goed bezien van uit de vertwijfeling en de onzekerheid, welke zich van de geesten hadden meester gemaakt.

Niets is wellicht smartelijker dan het gevoel een groot offer vergeefs te hebben gebracht.

Wanneer men de 'Vijf Dagen' naar hun uitkomsten beoordeelde, in de stemming van innerlijke verslagenheid en bittere teleurstelling, dan moest men tot de gevolgtrekking komen, dat men misleid was.

Misleid. Zeer velen beperkten zich tot dit bloote feit der misleiding, zonder in de kwestie der verantwoordelijkheid te treden.

Men vergeleek de voorstelling van zaken, welke voor het begin der vijandelijkheden was gegeven, met het verloop en het einde ervan, en men kon niet anders dan tot de slotsom komen, dat men blindelings en in goed vertrouwen naar den afgrond was geleid.

Ook dit feit nemen wij weer in zijn beteekenis als weergave van een gemoedstoestand, en wij onthouden ons voorloopig van een overweging van zijn objectieve inhoudswaarde.

Talloozen gevoelden zich tusschen twee verbijsterende onzekerheden geplaatst.

Achter zich, aan gene zijde van de rampzalige ‘Vijf Dagen’, een wereld waarvan men afscheid nam, in verontwaardiging over den bedriegelijken schijn, waarin zij zich had gehuld.

Vóór zich, een wereld vol schrikwekkende onzekerheid, waarin misschien alle bekende waarden in het tegendeel werden veranderd, en waarin het moeilijk zou vallen zijn weg te verkennen, en zijn eigen plaats en beteekenis te hervinden.

Dien avond hebben niet weinigen den moed verloren verder te gaan.

Anderen hebben den greep op alle vastigheden verloren.

Het is de gedachte aan hen, die ons heeft genoopt dit boekje te schrijven, in de hoop, dat de beschrijving van de verwarring zou bijdragen tot het vinden van uitwegen, en tot het wederom wekken van den

levensmoed en het vertrouwen, welke wij niet kunnen ontberen.

Met hun verwoeste woonsteden, hun uit de voegen gelicht bestaan, hun verloren vrienden en verwanten voor oogen, zijn velen, in de stilte van den nacht, een dialoog met zichzelf begonnen, een gesprek met de eeuwigheid tot achtergrond, dat geen gelegenheid bood tot slimme uitvluchtjes en looze algemeenheden, maar dat wilde doordringen tot in de kern van de dingen.

Nu ging het niet meer, in misleidende beeldspraak, over vage begrippen, formules, vormelijke kwesties en abstracte definities, waarachter al te vaak een elementair materialistische levenshouding was schuil gegaan, of die, bij gemis aan waarachtigen levensernst, in het gemakkelijke, verzorgde leven van iederen dag, aan de geringe behoefte aan bezinning hadden voldaan.

In de onzekerheid aan alle kanten, en in de beklemming van de noodzakelijkheid om nieuwe levenswaarden te verwerven, waaruit men de kracht zou kunnen putten om verder te gaan en zijn koers te bepalen, heeft men zich de vraag gesteld wat het wezen en de bedoeling van het leven zelf was, en wat de plaats was, welke de mensch daarin nam.

De menschen waren genoodzaakt al hun grondbegrippen, al hun voor onomstootelijk-vast gehouden, en meestal zorgvuldig opgeborgen, opvattingen te herzien.

Niets was in den schok onverlet of staande gebleven.

Niemand kon de vragen omtrent den zin van het leven, de tijdelijke en eeuwige waarde van den mensch, zijn doel en de richtingen, welke daartoe leiden, en zijn betrekkingen en verplichtingen ten opzichte van de gemeenschap, ontloopen.

Een ieder zag zich voor de dwingende eischen van een verantwoordelijke beslissing gesteld.

Er zijn menschen geweest die, in de verwarring van het oogenblik, hun eigen waarde afhankelijk hebben gemaakt van de volstreckte waarde, welke zij aan, gebrekkig en vergankelijk gebleken, omlijstingen en beginselen hadden gegeven.

Anderen hebben, door een misleidend verschiep, een einde gezien, waar in wezen slechts een overgang was.

Weer anderen zagen wel, op zich zelf genomen, de mogelijkheid van een overgang, maar zij gevoelden zich niet in staat zich uit een vertrouwd bestaan in een nieuw te wagen.

Er waren er ook, die uit de wisselvalligheid van het bestaande, tot een sceptische beschouwing van alle onbekende mogelijkheden kwamen, en in het bewustzijn van het betrekkelijke, als het eenig absolute het einde verkozen.

Een diep gevoel van deernis vervult ons bij de gedachte aan degenen, die in de verwarring zijn

verloren gegaan, of ten overstaan van het nieuwe aanzien der dingen, geen verantwoordelijkheid hebben willen dragen.

De geestelijke problemen zijn niet los te maken van de staatkundige en de maatschappelijke, want deze zijn innig met elkaar verbonden.

De vraag naar het wezen en de waarde van de eigen persoonlijkheid, roept de vraag naar het wezen van de rechtsgronden en de bestemming van de orde van de samenleving op.

Onder den druk van de omstandigheden zijn de menschen zich daarover gaan bezinnen, met het benauwend bewustzijn van de noodzakelijkheid van een spoedige bepaling van de eigen levenshouding.

De innerlijke en uiterlijke verwarring was groot.

De heerschende gevoelens waren droefenis, ergernis, verbittering, twijfel, onzekerheid, wanhoop, angst.

Men twijfelde bovenal aan zichzelf, aan de waarde van ons volk, aan de richtlijnen, welke ons volk in den loop van onze geschiedenis heeft gevolgd, aan de beteekenis van zijn historische verrichtingen zelf, en aan de toekomst.

In de algemeene ontmoediging en verslagenheid kwam men tot het besef, dat het werkelijk bezit aan waarden en waarheden waarover men beschikte, poover was.

Met de catastrofie van de ‘Vijf Dagen’ voor

oogen, verklaarde men zichzelf en de geheele Nederlandsche natie voor failliet.

Het kwam velen voor, dat zij hun leven op schijnwaarden en schijnwaarheden hadden gebouwd, die door de stootkracht van de werkelijkheid omvergeworpen waren, en een verwarden hoop van ondeugdelijk materiaal vormden.

En zooals de basis van het eigen bestaan onbetrouwbaar was gebleken, zoo scheen het, of ook de fundamenteen van ons nationale bestaan waren bezweken, en niet meer in staat waren dat bouwwerk te dragen.

In de verslagenheid en vertwijfeling van het oogenblik was men geneigd alles te vergeten of te loochenen, wat het Nederlandsche volk in den loop der eeuwen tot stand had gebracht, de vestiging van de eigen natie, in een langdurigen strijd, de stichting van het koloniale rijk, de verrichtingen op het gebied van handel, landbouw, nijverheid, en den arbeid op het gebied van de wetenschappen, de letteren en de kunst.

Het angstige gevoel bekwam de menschen, dat die nationale glorie, waarover bij plechtige gelegenheden in het openbaar, in gezwollen taal, georeerd was, slechts de bedriegelijke ophemelarij van een reeds lang niet meer solvante, en thans gefailleerde, onderneming was.

Het Nederlandsche volk was voor deze beproevingen niet voorbereid. De opvoeding van het Neder-

landsche volk was verwaarloosd. In alle opzichten. In godsdienstig, zedelijk, maatschappelijk en staatkundig opzicht.

Hoe zouden de leiders van ons volk, die zoowel het 'volk' als de problemen vreesde, en er slechts naar streefden een practisch evenwicht te bewaren, in de hoop, dat 'de zondvloed' na hen zou komen, ons volk hebben kunnen opvoeden?

Het is een gewoonte geworden, bij groote maatschappelijke of nationale crisissen af te geven op het 'volk', en te wijzen op zijn geest van 'brood en spelen', waardoor de werkelijke kracht van een natie geschaad zou zijn, of verloren zou zijn geraakt.

Men vergeet dan echter, dat zoomin een revolutie als een verwording ontstaat in de onderste lagen van het volk.

Zooals een omwenteling wordt voorbereid en geleid door enkelingen uit de geestelijk dirigeerende klasse, zoo ontstaat de verwording ook in de eerste plaats in de zoogenaamde hogere standen, welke als een navolgenswaardig of benijdenswaardig voorbeeld de groote menigte voor oogen staan.

Niemand kan, naar waarheid, verklaren, dat het 'volk' voor deze ramp aansprakelijk is.

Het is integendeel gebleken, dat het materiaal van dat gesmade 'volk' prachtige, en voor de toekomst veelbelovende eigenschappen bezit, maar dat de besturende klasse in zijn plicht dat materiaal te bewerken, te kort is geschoten, door onkunde en gemis aan zedelijkheidskracht en moed.

Dit 'volk', dat in wezen steeds verguisd en veracht is, heeft in de tragische 'Vijf Dagen', eenvoudig, door de elementaire deugd van zijn aard zelf, zijn plicht gedaan, zonder daar eenigen ophef van te maken.

Het heeft den fysiekeen stoot der gewelddadigheden met natuurlijke onverschrokkenheid en een zuiver gevoel van zijn plichten opgevangen.

Dat heeft op het Nederlandsche volk in zijn geheel zulk een diepen indruk van ontzag en bewondering gewekt, dat rondom den soldaat, den marinier, den matroos, aanstonds verheerlijkende legenden zijn ontstaan.

De dirigerende klasse heeft echter op zeer ernstige wijze verzuimd dit 'volk' op te voeden in godsdienstigen en zedelijken zin, en het een helder besef te geven van de nijpende politieke en sociale problemen van de laatste jaren.

Dat verzuim is te wijten aan de slapheid van die dirigerende klasse zelf, en aan haar angst, aan haar gemakzucht en genotzucht, en bovenal aan haar onkunde en het gemis aan besef van zedelijke verantwoordelijkheid.

Het Nederlandsche volk is deels opzettelijk, en deels door de nalatigheid van de verantwoordelijke lieden, in den dommel geraakt. Het heeft, toen het wakker schrok, zich wel in voorbeeldige plichtsbetrachting te weer kunnen stellen, maar heeft, toen alles rondom ineens stortte, geen weg tusschen de bouwvallen kunnen vinden, omdat

het op dezen gang van zaken niet was voorbereid.

Met echt Nederlandsche nuchterheid heeft het ‘volk’ in het gevaar en in de verwarring zich een oordeel gevormd over de geringe verstandelijke en zedelijke waarde van degenen, die het bestuurden.

Het is afkeerig van alle vertoon, en het lijdt in stilte, en bezint zich in stilte.

Het moet zelf zijn weg hervinden, en zij die met een betere verstandelijk-technische uitrusting dan de groote menigte, zich zetten tot het herzien en wederom vaststellen van de schaal der Nederlandsche waarden, moeten zich in de eerste plaats binnen de gemeenschap van het Nederlandsche volk stellen en zich naar de gegeven werkelijkheid van de nationale geaardheid en geschiedenis richten.

De catastrophale ervaringen, welke de groote menigte tot zelfbezinning en tot zelfinkeer nopen, maken haar afkeerig van academische verhandelingen met irreëele abstracties, van Zondagsche preeken, waarin de substantieele vragen worden vermeden, en van politieke en sociale redevoeringen zonder klaar geformuleerde beginselen.

De groote menigte is zich, voor het oogenblik, bewust, dat uitgangspunt, doel en richting onzeker zijn.

Zoolang men dienaangaande in het onzekere blijft, dient men zich van alle actie te onthouden, omdat dat een ijdel gebaar in de ruimte zou zijn.

De teleurstelling, ondervonden met de vroegere

leiders, maakt de groote menigte afkeerig van het voorbarig nemen van een nieuwe proef.

De omstandigheden eischen van het Nederlandsche volk, dat het zich bezint.

Wij moeten n i e t in de eerste plaats vooruitzien.

Wij moeten eerst den weg terugloopen, dien wij hebben afgelegd, om te ontdekken, wanneer wij de verkeerde richting hebben ingeslagen, en wanneer wij ons aan verkeerde leidlieden hebben toevertrouwd.

Daarbij zullen wij, met het oog gevestigd op de feiten, en den geest welke daaruit spreekt, ons hebben te beraden over onzen volksaard, onze historische verrichtingen, en de vestiging en den bloei van onze natie, om dan ten slotte, met goed Nederlandsch besef van grenzen en verhoudingen, de toekomst tegemoet te gaan, met een vast vertrouwen op de Wetten der Gerechtigheid, welke zich in den gang der geschiedenis laten gelden.

III. De doolhof der angsten

De militaire capitulatie werd gevolgd door een moreele capitulatie. Als kinderen, die bang zijn in het donker, zoo doken de menschen angstig in elkaar.

Het uitzicht was verduisterd, en in de duisternis doken tallooze schrikbeelden op.

De vormen, waarin het persoonlijke, maatschappelijke en politieke leven was gezet, waren verbroken, en de vernietiging van de *omlijsting* van het bestaan werd door velen voor de vernietiging van de *voorwaarden* van het bestaan gehouden.

Velen waren geneigd in de verbreking van den regelmatigen voortgang den onvermijdelijk daarop volgenden ondergang te zien. Den ondergang, niet alleen van ons nationale bestaan, maar van de beschaving zelve.

De ondergang van de beschaving!

Dat was een motief, waarop de burgerij velerlei variaties had hooren maken, welke dreigend door haar vreedzaam dagelijksch leven hadden geklonken. Zij had er naar geluisterd, zonder dat het tot haar was doorgedrongen, dat deze vage bedreiging werkelijkheid zou kunnen worden.

De mogelijkheid van den ondergang van de beschaving was zoo vaak in het uitzicht gesteld, dat

de variaties op dat thema een gebruikelijke begeleiding van den sleurgang van iederen dag waren geworden.

Verhandelingen over dat onderwerp maakten ten slotte op de menschen niet meer indruk, dan de schilderingen van de hel en hare straffen in een Zondagsche preek.

Het dagelijksche leven won er, door de tegenstelling, in waarde en lieflijkheid door. Het was denkbaar en mogelijk, dat anderen door zulke rampen werden getroffen, maar die zouden het er dan ook wel naar hebben gemaakt!

Ons 'landje' kon daarvoor veilig geacht worden!

Eigengerechtigheid of gemis aan ernst had velen een gevoel van veiligheid en zekerheid geschonken.

Het iederen dag weerkeerende tafereel van het goede, welverzorgde, comfortabele leven had de menschen doen gelooven, dat de 'beschaving' een onwrikbaar vast geworden bezit was, waarover men ten allen tijde en naar willekeur zou kunnen beschikken.

Hierbij is niet alleen het feit van het gezichtsbedrog, maar ook dat van een volkomen onjuiste beoordeeling van het wezen der beschaving te constateeren.

Sprak men over 'beschaving', 'civilisatie', dan dacht de groote menigte aan het geheel der levensgemakken, de materieele verfijning en veraangenaming van het dagelijksch bestaan, hetwelk zoo gunstig afstak bij dat van vroeger.

‘Beschaving’, dat was in het oog van zeer velen het uiterlijk kader, waarin ons goede Nederlandsche bestaanje was gewaarborgd.

Dat kader werd voor zeer hecht gehouden, of men koesterde uit gemakzucht den waan, dat het stevig verzekerd was.

Het gevaar van binnen uit kon bezworen worden geacht, vooral sinds vrijwel de geheele arbeidersbeweging door contra-revolutionnair gezinde leiders, binnen het burgerlijk bestaan was gebracht, en daar op rustige, gematigde, kleinburgerlijke manier in evolueerde.

Het gevaar van buiten af kon gering worden geacht, door de overweging van het historische spel der internationale evenwichtsverhoudingen, dat onze zelfstandigheid als een noodzakelijke voorwaarde beschouwde.

Het ontbrak de groote menigte derhalve niet aan goede redenen om zich met een gerust hart aan de genietingen der aarde over te geven, en de beschaving, als den gevolgden levensstijl, voor welgevestigd en beschermd te houden.

Voor de beschaving als uiting van het persoonlijk geestesleven, als de som van de verworvenheden van den scheppingsdrang en de scheppingskracht van den enkeling, heeft de groote menigte, over het geheel genomen, weinig gevoel of waardeering.

De beschaving is voor de groote menigte de hoogste vorm van het gerief en de behaaglijkheid

en niet de innerlijke strijd van een bewogen zieleven met de weerbarstige natuur.

De cultuur is het bezit van de enkelingen, door wie de heilige geest van de vervoering heeft geblazen.

De burgerij en het volk staan daar in onze kapitalistisch-geïndustrialiseerde maatschappij buiten. Zij zijn er doorgaans zelfs afkeurig van. Zij missen het bewuste onderscheidingsvermogen, en de geestelijke bewogenheid, welke het aandeel nemen aan de cultuur vereischt.

De genietingen van de civilisatie liggen echter in ieders bereik. Zij zijn te geef en te koop. Het kost geen inspanning ervan te genieten.

De perfectionneering van deze uiterlijke beschaving is het werk van de kapitalistisch-industrialistische inrichting van het zoogenaamde moderne bestaan, waarvan de algemeene vervlakking en plebeïseering een begeleidend verschijnsel is.

Wanneer men spreekt van de genotzucht, de gemakzucht, de zelfzucht, het materialisme, de plebeïseering, van het moderne leven, dan dient men wel in het oog te houden, dat dit, graphisch gezegd, geen horizontaal verschijnsel in onze maatschappij was, maar een verticaal.

Dit verschijnsel was in alle lagen der samenleving te constateeren, en het is het eerst, als algemeen symptoom, in de hogere klassen kenbaar geworden.

Het is een bekend sociaal-ethisch verschijnsel, waarop door ettelijke schrijvers is gewezen, dat de

verslapping en verwording der zeden, met bewuste scepsis en zelfs cynisme, begint bij de hoogere standen, en dan de andere standen aantast.

In een kapitalistisch-industrialistische maatschappij, met haar overwegend technisch karakter en haar opeenhoopingen van mensenmassa's in de steden, zal het materialistisch egoïsme en de plebeïseering gemakkelijker algemeen worden, dan in een agrarische maatschappij, waarin de mensen, door hun innige verbinding met de natuur en de min of meerdere afhankelijkheid daarvan, hun levensopvatting en levenspraktijken in groote mate laten beïnvloeden door bewust of onbewust gevoelde betrekkingen met het bovenzinnelijke.

Het bij Duitse cultuurphilosofen opgekomen denkbeeld van de 'verticale invasie' van de barbaren, hetwelk o.a. door Ortega y Gasset is overgenomen en uitgewerkt, wordt te gemakkelijk als een vernielende o p k o m s t van de cultuurlooze en cultuurvijandige elementen voorgesteld.

Het zou juister en billijker zijn, als men met meer nadruk wees op het feit, dat 'verticale invasie' niet noodzakelijkerwijs een stormloop van beneden naar boven, maar ook een stortvloed van boven naar beneden kan beteekenen.

Indien men, om slechts een voorbeeld te geven, de kapitalistisch-industrialistische maatschappij van West-Europa en Noord-Amerika, met haar egale vervlakking en plebeïseering, vergelijkt met den

laten naglans van een echte agrarische cultuur, zooals het Spanje van heden nog geeft, en het Tsaristische Rusland die heeft gekend, dan zal men, ten eerste, duidelijk het feit kunnen onderkennen van het magisch-sacrale karakter van de agrarische cultuur, en ten tweede, het feit van de plebeïseering en vervlakking, welke in de bovenste lagen intreedt, doordat deze zich het eerst, door verstandelijk correctief, van de beheersching der bovenzinnelijke krachten losmaken.¹⁾

De ‘verticale invasie’, met haar karakter van een stortvloed van bovenaf, is moeilijk te loochenen in haar uitwerking van immoreele en cultuurlooze effening van het algemeene leven.

Het barbarisme heeft onze geheele maatschappij doortrokken, en het bedenkelijkste was, dat het ook de, in wezen zuiver geestelijke, instellingen aantastte.

Het is een natuurlijke neiging van den mensch den gemakkelijksten weg met de minste wrijvingen te volgen, en het is het wezenskenmerk van het opdringende barbarisme, dat het den waarachtigen levensstrijd, de spanning van den geest en het gemoed, vermijdt.

De zucht naar een gemakkelijk, spanningloos

1) Het zij me vergund in dezen te verwijzen naar mijn ‘De achtergrond van de Spaansche mystiek’, Zutphen 1935, en mijn ‘Spaansche aspecten en perspectieven’, Rotterdam, 1939, hiervan in het bijzonder hoofdstuk V.

leven en stoffelijke genietingen met prikkelingen, waaraan men zich passief kon overgeven, heeft de groote menigte moeilijk bereikbaar en weinig ontvankelijk voor waarachtig geestelijke inwerkingen, van de religie of transcendentaal idealisme, gemaakt.

Het is een fout geweest, dat zij, die de religie of andere idealistische levensbeschouwingen vertegenwoordigden, hun beschouwingen materialistisch hebben ingekleed, en ze, als het ware verkapt, mede als een soort materialistisch bezit, aan de groote menigte hebben doorgegeven.

De kerken hebben daardoor aan het gevaar blootgestaan te ontaarden in decoratieve pasvormen van het burgerlijk leven, in sociaal-correctioneele en in politiek-politioneele instellingen, en in verzekeringsinstituten voor de voortzetting van een genotzuchtig bestaan in het hiernamaals.

Het barbarendom, dat de geheele maatschappij in materialistisch-egoistisch opzicht had gelijk gemaakt met het geestelijk laagste niveau, waarop het leven zich het gemakkelijkst liet leven en genieten, had de technisch vervolmaakte beschaving voorgesteld als de bekroning van het bestaan.

Met die bekroning zou de grootste waarde en de dierbaarste bekoring van het leven komen te vervallen.

De gedachte aan de mogelijkheid van den ondergang van haar materialistisch gearde beschaving deed dus, nu dit inderdaad een gevaar *s c h e e n*

te worden, de groote menigte den schrik om het hart slaan.

Toen de, zoo tallooze malen in het uitzicht gestelde bedreiging zich s c h e e n te verwerklijken, begonnen velen aan zich zelf en aan het leven te wanhopen. Men raakte verdoold in een labyrinth van angsten.

Een van de eerste teekenen van de angst, welke zich voornamelijk van de gezeten burgerij meester maakte, was het gebral in de radio over zonde, schuld en verzoening, tegen het eind van de rampzalige 'Vijf Dagen'.

Nu de rampen, welke te voren andere volken hadden getroffen, en waarmede men vrede had gevonden, omdat het kennelijk de straf voor zonde en tekortkomingen moest zijn, ook haar, de deugdzame Nederlandsche burgerij, troffen, moest zij de, in het bovenzinnelijke overgedragen, kleinmenselijke koopmansberekeningen ook op zich zelf toepassen. Indien de stoffelijke zegeningen haar werden ontnomen, dan moest dat zijn, omdat zij in het oog van den goddelijken debiteur niet meer solvent was...

De dag van de afrekening, de dag der Wrake was gekomen!

De gemoederen, welke reeds zoo ontdaan waren over al hetgeen men in die dagen had doorleefd, werden nu bovendien verontrust door de, plotseling fel gekleurde, herinneringen aan alles, wat men had

gehoord over volken, die onder waren gegaan 'in den nacht der tijden'.

Volken kwamen en volken gingen...

Ook voor ons was, volgens allerlei boetpredikers, de tijd gekomen om 'van het aardrijk te worden weggevaagd'.

De predikingen over de zonden, waaraan wij ons zouden hebben schuldig gemaakt, bleven echter vaag, zooals de angsten vaag waren.

Dezelfde boetpredikers, die niet schroomden het Opperwezen de benepenste wraakgevoelens en eischen tot vergelding toe te dichten, waagden het echter niet de samenstelling van onze maatschappij te beoordeelen naar de regelen eener eenvoudige christelijke gerechtigheid, want dezelfde burgerij, die nu angstig over de radio zat gebogen, was juist in een paniek geraakt door de gedachte, dat er iets in die 'zoo uitmuntend geregelde en goed bestuurde maatschappij' zou veranderd worden, waardoor haar geprivilegeerde positie in gevaar zou komen.

Over zonden in d a t opzicht weigerde de gezeten burgerij te hooren spreken. Men had er geen bezwaren tegen met Babylon, Ninevé en zelfs met Sodom en Gomorra te worden vergeleken, want men kon het minder aangename gedeelte van de vergelijking altijd op zijn burens of 'den minderen man' toepassen. Doch men wilde zeer beslist niets hooren ten ongunste van de samenstelling van de maatschappij zelve. De eenig denkbare fout daarin kon hoogstens zijn, dat er niet genoeg 'met straffe hand' was

geregeerd, d.i. nog niet conservatief-reactionnair genoeg...

De boeteprediker, die het zou hebben gewaagd de ineensstorting van onze samenleving toe te schrijven aan de verloochening van de Christelijke gerechtigheid in het politiek en maatschappelijk bestel, zou wel het allerminst bij de gezeten burgerij van 'positief Christelijke beginselen' gehoor hebben gevonden.

De vaagheid der boetepredikingen met hun apocalyptische verschrikkingen strookte met het verwarde complex van angsten van de burgerij.

De gevaren gedurende de oorlogsdagen hadden bij de mensen een gevoel van saamhoorigheid gewekt, en zij hadden die gevaren over het geheel met goed Nederlandsche kalmte en bedaardheid doorstaan.

In de gevaren, welke nu, na het einde van het oorlogsgeweld, waarvoor men had gecapituleerd, dreigden, voelde ieder zich eenzaam.

Velen hebben zich in het bijzonder, persoonlijk, blootgesteld gevoeld aan de, niet juist onderscheiden, gevaren.

Deze eenzaamheid te midden van gewaande gevaren, in de schemering van een vermeenden 'Nacht der Tijden' is voor een aantal mensen te benauwend geweest.

Hoewel de Nederlandsche burgerij, zelfs het ontkerstende gedeelte ervan, nog niet heeft verleerd zijn diepste ervaringen in bijbelsch perspectief te

zien, blijkt zij wel aan principieele vastberadenheid te hebben verloren ten overstaan van een onzeker en dreigend verschiet.

Men had zich in onze samenleving te weinig laten gelegen liggen aan de ziel, aan de psychische waarde van de mensen.

Staat noch maatschappij vroegen naar den aard, naar den inhoud van de ziel van den mensch.

In onze samenleving werd de waarde van een mensch in de eerste plaats berekend naar zijn vermogen om geld te maken, naar zijn onmiddellijke rentabiliteit.

Ons onderwijs is hoofdzakelijk een instelling tot opleiding van werkkrachten, en deze werkkrachten worden al naar gelang van hun nuttigheidswaarden en rendement beoordeeld.

Voor waarheid en deugdelijk goed ging tenslotte voornamelijk datgene door, dat financieel waardeerbaar was.

De enkeling was slechts een lid van een samengevoegd geheel van nuttigheidswaarden, en zelden kende hij een streven, dat boven dit natuurlijk beperkte bestaan uitging.

De hooge idealen van zedelijk of religieus heldendom pasten binnen het kader van zulk een, naar het nuttige en materieele gerichte, samenleving niet.

De praktische zedeleer was een samenstelling van maatschappelijke gewoonten en wettelijke verplichtingen, zonder diepere, persoonlijke verantwoordelijkheid voor het eigen bestaan.

Bij een eventueele ineenstorting van ons staatkundig en maatschappelijk bestel, en een wederoprichting van een levensorde volgens andere normen - waarvan een principieele waardebeoordeling voor het oogenblik niet ter zake is - zouden allicht diegenen de grootste verliezen lijden, die in de vroegere orde de grootste baten hadden genoten.

Velen hebben in hun angst op deze verliezen vooruitgegrepen, en zij zijn het slachtoffer van hun angst geworden, bij gebreke aan geloof in ethische en religieuze beginselen.

Angst is een verwarrend gevoel. Zelden ontspruiten er uit angst edele aandriften, en zelden zal men, in den greep van de angst, tot een helder besef komen van de werkelijkheid en de eischen, welke zij stelt, en onze verplichtingen dienaangaande.

De angst verlaagt de menschen eerder dan dat zij hen veredelt.

De angst noopt dikwijls tot een wilde vlucht, of tot een prijsgeving van alles, tegen het behoud van zichzelf.

Het gemis aan een hoog gesteld, edel gevoel van verantwoordelijkheid heeft ons van de excessieve uitingen van angst treurige voorbeelden gegeven.

Het element van onverstand in de daden, verricht onder de obsessie van angst, is onmiskenbaar, want zoomin de overhaaste vlucht, als de prijsgeving van eigen idealen en persoonlijkheid, bieden de noodige waarborgen voor het redden van het veege lijf.

Zulk een vlucht is onwaardig en onverstandig.

Wij laten het vertrek van de regeering buiten beschouwing, omdat wij niet over de noodige gegevens aangaande de beweegredenen en het preciese tijdstip van haar vertrek beschikken, om desbetreffend een oordeel uit te kunnen spreken. Eveneens blijft hier natuurlijk de kwestie van de terugtrekking van een gedeelte van onze militaire strijdkrachten buiten bespreking.

Wij bedoelen slechts de vlucht van een aantal personen, die een werkzaam aandeel hadden genomen aan het politiek-sociale leven, en de openbare meening hadden gericht of beïnvloed, en die in dezen geen verantwoordelijkheden hebben willen, of durven, dragen.

Die vlucht is onwaardig, omdat zij, die aan de handhaving van het betrokken politiek-sociale bestel hun krachten hadden gewijd, en de profijten daarvan hadden genoten, zich niet aan hun taak hadden mogen onttrekken op een oogenblik, dat deze de inzet van hun geheele persoonlijkheid eischte.

Onverstandig is die vlucht, deels omdat zij onvoldoende gemotiveerd was, hetgeen de betrokkenen in hun bewustzijnsvernauwing door angst, en zelfoverschatting door ijdelheid, niet hebben kunnen inzien, en anderdeels, omdat in het gegeven politiek aspect, en in deze fase van den strijd, een vlucht naar Engeland weinig waarborgen voor behoud kon bieden.

Deze oorlog vindt zijn oorsprong in een geestelijke

en sociale revolutie, waarvan de volledige strekking en de eindresultaten door niemand zijn te overzien, doch aan den greep waarvan men zich niet meer kan onttrekken door het overschrijden van de landsgrenzen.

Welke de politieke richtlijnen ook mogen zijn, die men aan deze geestelijke en sociale omwenteling zal geven, het kan als een vaststaand feit worden aangenomen, dat de omwenteling zelf ook buiten het Europeesche continent zal worden voltrokken, en ook daar het politiek-sociale bestel van vóór dezen oorlog zal aantasten of te niet doen.

In de overheersing door de angst is ook veel, reeds lang zich schuilhoudend maar nietemin merkbaar, ongeloof aan den dag getreden.

Hoevelen hebben de idealen en beginselen, waarvoor zij kort te voren nog iedereen in het geweer wilden brengen, niet aanstonds prijsgegeven, toen het belijden en propageeren van die idealen en beginselen geen baten meer opleverde, maar wellicht offers zou eischen?

Dezelfden, die gisteren in gene richting dreven, zijn heden begonnen in de tegenovergestelde richting te wijzen, en terwijl de groote menigte nog naar maatstaven en richtsnoeren zoekt om tot nieuwe waardebepalingen te komen en probeert zich in de verwarring te oriënteren, beginnen door angst bezeten en 'bekeerde' leiders reeds hier en daar de menschen op te jagen, naar een doel, dat zij

zelf niet duidelijk onderscheiden, maar alleen uit nerveuze haast om uit de huidige situatie te geraken.

De angst stelt de menschen dikwijls bloot aan perspectivistisch bedrog. Zij zien in hun benauwdheid een enkel facet der dingen, en houden dat voor het geheele beeld.

In deze gemoedsstemming is men geneigd veel voor waardeloos te houden, dat inderdaad heeft teleurgesteld, maar toch, ondanks de fouten, vele goede eigenschappen heeft, welke er blijvende waarde aan verleen.

Indien degenen, die tevoren het openbare leven leidden en beïnvloedden, in waarachtig geloof aan hun beginselen hadden geleefd, zou veel van hetgeen zij nu waardeloos terzijde werpen of bereidwillig prijsgeven, nog als een levend, integreerend deel van ons volksbestaan worden hoog gehouden.

Het zij, in betrekking hiertoe, openhartig gezegd, dat het parlementarisme met zijn gesalarieerde 'volksvertegenwoordigers' - of liever partijvertegenwoordigers - en het bonzenstelsel van de confessioneele en politieke arbeidersorganisaties en vakverenigingen, aanleiding heeft gegeven tot veel politiek en zedelijk bederf.

Als gevolg daarvan zijn de betrokken politieke en sociale instellingen zelf in discredit gekomen.

Men zal echter terdege onderscheid dienen te maken tusschen de onwaarachtigheid en de persoonlijke baatzucht van de menschen, welke zich wel onder allerlei omstandigheden en allerlei vormen

zullen uiten, zoolang de menschen met deze zonden behept zijn, en de principieele, of innerlijke, waarde van die instellingen zelf.

De angst maakt defaitistisch.

Het defaitisme uit angst brengt sommigen er toe om vrijwel al het bestaande, en het voor kort nog geëerbiedigde en voor onvervangbaar gehoudene, waardeloos te achten, en te meenen, dat alles, van de fundamenten af, volkomen vernieuwd zal moeten worden.

De redenen, welke de betrokkenen, van den avond tot den morgen, voor die algeheele verwerping van het te voren geëerbiedigde geven, zijn evenwel even vaag als hun plannen voor de wederoprichting.

Met dezelfde bewustzijnsvernauwing, welke anderen er toe heeft gebracht, het land of het leven te ontvluchten, willen vele anderen, door hun smartelijke teleurstelling van het oogenblik, zich aan al het bestaande onttrekken.

Zij schijnen daarbij de hoop te koesteren, dat men door het historisch geworden te veroordeelen, te verloochenen en te ontkennen, den voortgang van de geschiedenis zou kunnen verbreken.

De natuur moge grillige sprongen maken, maar in den mensch en in de geschiedenis zien wij de werking van de wetten der geleidelijkheid, en een zeker behoud van de continuïteit van de oorspronkelijke geaardheid, in zich wijzigende trekken en vormen.

Het is onmogelijk het politiek-sociale bestaan van een volk, dat uit zijn aard en aanleg in den loop der eeuwen is gegroeid, door een simpel machtswoord, en een wenshdroom uit angst en teleurstelling, volkomen te veranderen.

Het getuigt wel van verblinding en verdwazing, als men geleidelijk geworden toestanden, van stonde aan geheel en al wil gaan veranderen.

De loop der geschiedenis kan slechts langzaam worden verlegd.

De angst voor de werkelijkheid noopt de menschen dikwijls de oogen voor de werkelijkheid te sluiten.

Het feit kan worden vastgesteld, dat het 'volk', in engeren zin, in aanmerkelijk mindere mate door de angst is overheerst, dan de gezeten burgerij en de verantwoordelijke geestelijke, politieke en sociale leiders.

De oorzaak van deze simpele waarheid is eenvoudig.

Het 'volk', dat steeds de zwaarste lasten van de samenleving heeft gedragen, heeft, ondanks zijn verwaarloosde geestelijke en politieke opvoeding, een natuurlijk besef van de werkelijkheid behouden, en het kan door zijn elementair onderscheidingsvermogen spontaan vaststellen, wat er aan bijkomstigs is verloren gegaan, en wat er aan wezenlijks is behouden.

Het 'volk' is omtrent zijn lot belangrijk minder verontrust, dan de zoogenaamde hogere standen en de dirigenten der samenleving.

Het 'volk' heeft minder redenen om verontrust te zijn, want het vormt de grondstof van de Nederlandsche natie.

Het karakter van deze grondstof te wijzigen is een zwaarder taak, dan de, soms reeds in aanzienlijke mate van zijn oorsprong vervreemde en ontpersoonlijkte hogere standen in nieuwe vormen te zetten.

Het is een internationaal verschijnsel, dat de zoogenaamde hogere standen veel minder nationaal geaard en gevormd zijn, dan de grondmaterie, het 'volk', dat is.

Het 'volk' is niet phraseologisch nationaal, maar lijfelijk, natuurlijk.

De Nederlandsche boer, de Nederlandsche schipper, de Nederlandsche plattelandsarbeider, is een Nederlander, zooals een knotwilg in onze weiden een Nederlandsche boom is.

Het 'volk' is vastgeworteld in zijn bodem, de hogere standen zijn goeddeels ontworteld.

De nieuwe winden, die er waaien, hebben onder de ontwortelde groepen heel wat door elkaar geworpen, maar het 'volk' grijpt zich met zijn elementaire kracht aan zijn natuurlijke bodem vast.

Het zal zeker niet het 'volk' zijn, dat in angst de doodsklok luidt over het bestaan der Nederlandsche natie, omdat het 'volk' de v o r m e n van dit bestaan niet verwacht met het w e z e n ervan.

Het wezen van ons volksbestaan is niet aangetast.

Het feit, dat wij door een veel sterkeren tegenstander zijn verslagen, is niet beschamend of beangstigend.

Het 'volk' heeft dien storm waardig doorstaan, en het weet dat.

Eveneens is het 'volk' zich ervan bewust, dat de verklaring van de Deutsche bezettingsmacht, dat zij niet van zins is het Nederlandsche volk te verdrukken, of gedurende de periode van de bezetting hervormingen in te voeren van een ingrijpend of zelfs duurzaam karakter, niet alleen een bewijs van eerbied is voor een, door een politiek-strategische noodzakelijkheid, overweldigde kleine natie, maar ook een uiting van beleid, dat zich naar natuurlijke werkelijkheden en natuurlijke belangen richt.

De angst van de zoogenaamde hoogere standen komt voor een niet gering deel voort uit het feit, dat zij de vormen van de politiek-sociale samenleving voor het wezen van het nationaal bestaan heeft gehouden, en deze v o r m e n met haar particuliere b e l a n g e n een eenheid uitmaakten.

Het Nederlandsche volk is niet in een paniek geraakt, zoomin door de gevaren van den oorlog, als door het feit van de ineensstorting van de vroegere vormen van ons staatkundig en maatschappelijk bestel.

Het heeft het bewustzijn van zijn kracht en beteekenis behouden.

De dirigeerende klasse is zich echter bewust, dat

zij de verantwoordelijkheid draagt voor veel, dat gebleken is onwaardig en ondeugdelijk te zijn.

Het besef van haar geringe weerstandsmogelijkheid maakt haar beangst voor nieuwe beproevingen.

In haar angst schijnt zij bereid te zijn de oude vormen, welke zij vroeger voor het wezen der natie hield, op te offeren, om, in welke andere vormen en tegen welke voorwaarden dan ook, haar eigen belangen te dienen.

Wie zich, ten overstaan hiervan, zou verbazen of ergeren over verzaking van beginselen of verplichtingen, bestudeere de geschiedenis van de Nederlandsche dirigeerende klasse, bijvoorbeeld uit het eind van de achttiende en het begin van de negentiende eeuw, en hij zal dan zien, dat herhaaldelijk, in den doolhof der angsten, voor haar de eenige leidraad het eigenbelang is geweest.

IV. De vlucht in de illusie

De werkelijkheid, waarin wij, Nederlanders, verkeeren, is, dat Nederland met Duitschland in oorlog is geraakt, dat het moederland dezen oorlog heeft verloren en militair heeft gecapituleerd en dat Duitschland ons land heeft bezet.

De bezettingsautoriteiten hebben daarbij plechtig en nadrukkelijk verklaard, dat Duitschland uit oorlogsnoodzaak heeft gehandeld en niet uit veroveringszucht of vijandschap jegens ons land en volk, en dat de bezetting niet ten doel heeft ons de nationale en geestelijke vrijheid te ontnemen, of ons volkskarakter te vernietigen.

De feitelijke bestuursmacht is overgegaan in de handen van de bezettingsautoriteiten, belichaamd in den persoon van den Rijkscommissaris.

Het voortduren van den oorlog eischt bijzondere maatregelen.

De Nederlandsche regeering is naar Engeland uitgeweken, zoodat wij geen wettige vertegenwoordiging hebben bij de overheid, welke ons land bezet houdt.

Het college van secretarissen-generaal is de hoogste geleiding van het ambtelijk apparaat. Het vormt daarvan een wezenlijk bestanddeel en vertegenwoordigt niet het volk. Volgens de beschikkingen van de

bezettende overheid, staat dit college onder de onmiddellijke en volstrekte zeggenschap van den Rijkscommissaris.

De Nederlandsche grondwettelijk bevoegde staatsorganen kunnen als gevolg van de bezetting van ons land slechts gedeeltelijk of in het geheel niet functioneeren. Het parlement is buiten werking gesteld.

Deze toestand heeft niet een permanent karakter, maar hij vormt een overgangsfase. Waartoe deze overgang leidt, is niet bekend.

Men kan daarover waarschijnlijkheidsberekeningen maken, en uit den gang van de krijgsverrichtingen van dit eerste oorlogsjaar afleiden, dat de beslissende macht van Duitschland, op zijn minst, op het vasteland van West-Europa gevestigd is, doch zoolang de vijandelijkheden nog voortduren, bestaat er nog geen zekerheid omtrent de internationale situatie van de toekomst, en de plaats, welke ons vaderland in die situatie zal innemen.

In de tegenwoordige phase zijn wij niet meer dan toeschouwers, met een beperkt gezichtsveld inzake den eigenlijken strijd, welke de beslissing moet brengen betreffende de internationale verhoudingen van de naaste toekomst.

Uit deze onzekerheid, in een overgangsfase, vloeit voort, dat alle Nederlandsche arbeid nopens de geaardheid en de vormen van de toekomstige staatkundige, maatschappelijke en economische inrichting van ons land, een denkbeeldig, bespiegelend

karakter moet dragen, want de eerst noodige voorwaarden en gegevens voor onze eigen, zelfstandige werkzaamheid in dezen, ontbreken volkomen.

Ten overstaan van deze werkelijkheid, de bezetting van ons land en de onzekerheid aangaande de toekomst, is dus de verstandigste, de gebodene en de noodzakelijke houding, die van berusting, gehoorzaamheid en vertrouwend afwachten.

Niets is moeilijker dan wachten, zegt een spreekwoord. Terecht, want het eischt heel wat vastheid van karakter, zelfvertrouwen en geloof in de toekomst, om zich in bepaalde, smartelijke omstandigheden te schikken, zonder tot moedeloosheid te vervallen, de idealen prijs te geven waarnaar men te voren streefde, of tot een zekere innerlijke rusteloosheid te komen, waardoor men nu eens herwaarts, dan weer derwaarts gaat, al naar gelang van de wisselende stemmingen van vrees, vertrouwen, hoop, wanhoop, kracht, zwakheid.

Wanneer er groote belangen of geestelijke goederen op het spel staan, dan zijn de menschen geneigd invloed uit te oefenen op den gang van zaken, of zichzelf in den waan te brengen, dat zij, door deze of gene handeling te verrichten, hun zaken bevorderen.

Op dit oogenblik staan er inderdaad zeer groote belangen en hooge geestelijke goederen voor ons op het spel.

Wij verkeeren in het onzekere omtrent onze nationale zelfstandigheid, de gesteldheid van ons

koloniale rijk, ons staatkundig bestel, de maatschappelijke orde, de volkshuishouding, de mate der mogelijkheden van de ontplooiing van de geestelijke en burgerlijke vrijheid, de waarde van den enkeling in zijn verhouding tot Staat en maatschappij, en andere punten van belang.

Het nuchtere besef van onze machteloosheid op dit oogenblik om eenigen arbeid op dit gebied te ondernemen, moet ons noodzaken van alle pogingen desbetreffend af te zien.

Niet weinigen zijn echter afkeerig van deze berusting en afwachtende houding.

Zij worden te zeer verontrust door angstige gedachten, en zij hebben te weinig geloof en vertrouwen, om in beheerscht en geduldig wachten uit te zien tot de tijden hun beslissenden keer hebben genomen, en men met stellige gegevens en afgelijnde mogelijkheden, zelfstandig en naar eigen initiatief, of volgens richtlijnen van anderen, aan het werk zal kunnen gaan.

Een niet gering gedeelte van de gezeten burgerij voelt in deze onzekerheid een bedreiging, voornamelijk wat haar eigen positie betreft. Zij is te weinig zeker van zichzelf, zij heeft te weinig vertrouwen in haar eigen karakter, dan dat zij het geduld zou kunnen hebben, om voorloopig de zaken op hun beloop te laten, totdat de toestanden op politiek gebied zich in zooverre hebben gestabiliseerd, dat er gelegenheid is tot een actie ter bescherming en bevordering van haar belangen.

De burgerij is echter te weinig politiek gevormd en heeft te weinig abstracte, onbaatzuchtige, belangstelling voor maatschappelijke en economische vraagstukken, dan dat zij in haar onzekerheid, bezorgdheid en angst omtrent haar eigen lot, richtlijnen zou kunnen ontwerpen voor een latere actie met concrete algemeene doeleinden.

Zij is alleen maar ongerust, bezorgd, angstig, en wil uit deze benauwende gevoelens omtrent haar lot bevrijd worden.

Daarom zegt zij ten allen tijde, dat 'er iets moet gebeuren', dat 'er iets moet worden gedaan', dat 'het zoo niet kan blijven', dat 'we vooruit moeten zien', dat 'we niet bij de pakken kunnen neerzitten' ...

Dat men in Nederland allerminst stil zit, en er, bijvoorbeeld, onder de kundige leiding van dr. ir. J.A. Ringers, gewerkt wordt aan den wederopbouw van steden, dorpen, gebouwen, en al wat daarmee samenhangt, hetgeen niet gering is, als men slechts aan de technische, financieele en materiaaleconomische eischen denkt, welke dat werk stelt, overweegt deze bezorgde burgerij niet, want het raakt het wezen harer angsten niet. Het werk van het economisch comité, onder voorzitterschap van dr. Fentener van Vlissingen, dat zijn zorgen uitstrekt over alle takken van het bedrijfsleven, is voor haar evenmin voldoende. De gezeten burgerij wil, van stonde aan, verzekerd worden in zake haar eigen positie in de toekomst, en zij kijkt verlangend, links

en rechts, naar degenen, die haar de noodige geruststelling willen geven.

De angst van de gezeten burgerij is van psychologischen aard en komt voort uit het wezen van haar positie zelf, welke door den vorigen wereldoorlog wankel is geworden. Zij vraagt dan ook niet om grondig doordachte en nauwkeurig aangegevene politiek-sociale beginselen en werkzaamheden, zij vraagt een illusie, waarbinnen zij zich veilig kan gevoelen voor de dreigende werkelijkheid van de wereld-revolutie, welke haar angst aanjaagt.

Deze angst kan het best bezworen worden door de fascinerende suggestie van een leuze, een leuze die echter vaag genoeg moet blijven, om de uiteenlopende schare gemeenschappelijk te boeien, en de gezamenlijke angsten te bezweren.

De toevloed van eenige honderdduizenden naar de Nederlandsche Unie kan het best worden verklaard uit deze angstige gemoedsgesteldheid van de burgerij, haar afkeer van een doordacht, puur intellectueel politiek-sociaal plan van actie, en haar behoefte aan geruststelling door de kalmeerende uitwerking van een vage, veelbelovende, suggestieve terminologie.

Het is de bijzondere verdienste van den heer Linthorst Homan geweest, dat hij, door het uitspreken

van vele geruststellende woorden, een ontzaglijke menigte om zich heeft weten te verzamelen, en door het vermijden van de formuleering van heldere, concrete begrippen, deze menigte bijeenhoudt.

Indien de heer Linthorst Homan zich met deze vage algemeenheden, zijn zwevend gehouden bedoelingen en zijn veelomvattende beloften in een ander tijdstip tot een ander publiek zou hebben gewend, dan zou hem misschien het verwijt hebben kunnen treffen, demagogische middelen te gebruiken.

Men zou hem echter nu kunnen vergelijken met een psychiater, die de menigte een tijdelijke verlichting van haar kwellende angstgedachte heeft gegeven, of zoo men een primitiever vergelijking zoekt, zou men kunnen zeggen, dat hij als een bezweerder en belezer is opgetreden.

De kracht van een illusie is haar vaagheid. Hoe minder vat het corrigerende, critische verstand op haar heeft, des te sterker is de fascinerende werking, die er van de gewekte illusie uitgaat.

Welke woorden zouden zich beter leenen tot de geruststelling eener angstig beduchte menigte, dan woorden als 'aanpakken', 'sterker saamhoorigheid', 'staking van partijtwisten', 'gezamenlijke opbouw', 'eensgezindheid', 'eenheid', 'binnenlandsche verbetering', 'niemand afzijdig', 'nieuwe taak', en dergelijke, welke schering en inslag zijn

in de betoogen van den heer Linthorst Homan en de zijnen.

Met de werkelijkheid als iets dat buiten ons staat, en door haar eigen aard onze bedoelingen weerstreeft, wordt in zulke redevoeringen zoo min mogelijk gerekend, want om een menigte te beïnvloeden, moet men zich naar deze menigte keeren, naar haar gevoelens en gedachten, en vooral... naar haar wenschen.

Het volkomen negeeren van de werkelijkheid breekt de angst, welke die werkelijkheid aanjaagt, en de illusie welke men begeert, treedt gemakkelijk in haar plaats.

De suggestie, welke van zulke woorden uitgaat, is te grooter, doordat de man, die ze uitspreekt, ze niet uit technische berekening gebruikt, maar er kennelijk zelf in geloof.

Wanneer iemand zich zoo geheel buiten de feitelijke werkelijkheid plaatst, en een beweging, behoedzaam en naief, buiten de werkelijkheid om wil leiden, dan is het onjuist deze illusorische doeleinden intellectueel te beoordeelen. Voor een scherp vernuft als dat van professor Telders blijft er in een beweging als de Nederlandsche Unie, en haar onder den druk van velerlei critiek eenigszins onwillig geformuleerd 'programma', niets zakelijks, niets werkelijks, niets nuchters over.

Het is klaarblijkelijk onjuist deze beweging te beoordeelen met de staatkundige ervaring en kennis

van mannen als Colijn, Telders en anderen. Het is geen beweging, welke uitgaat van klare onderscheidingen en een helder besef van feiten. Het is een a n g s t b e w e g i n g , die voortvloeit uit gevoelens.

Wie daarom de verschillende punten van het 'programma' van de Nederlandsche Unie met zuivere politieke en sociale feitenkennis toetst, vindt slechts een vage phraseologie, die geen critiek kan doorstaan.

Wie daartegenover het feit van den overstelpenden toevloed van leden in aanmerking neemt, en het karakter van de beweging beseft, zal de vage phraseologie kunnen beoordeelen in haar krachtige psychologische uitwerking.

Zij, die naar deze Unie toestroomden, vragen geen bewustwording, geen heldere begrippen, geen harde, nuchtere belichting van de werkelijkheid. Zij vragen een illusie, en deze illusie schenkt de Nederlandsche Unie, al ware het alleen door de suggestie van haar naam.

De Nederlandsche Unie neemt de bevreesde burgerij moederlijk op. Moederlijk, want zij zal alle zorgen zelf dragen. Er wordt van degenen die komen toesnellen, geen andere bijstand verwacht en gevraagd, dan de vermeerdering van het getal der leden, en de bereddering van het bijkomstige werk. Meer verlangen de 'adhaesionisten' zelf ook niet, want zij verkeeren in de volstrekte onzekerheid over hetgeen gedaan zou kunnen worden. Zij vragen

slechts in den waan te worden gebracht, dat er iets wordt gedaan.

Het oratorisch effect van de leege algemeenheden in dezen, is aanzienlijk geweest, omdat men over en weer in dezelfde psychische gesteldheid van overgave aan emotioneele waarden was. Hoe meer *passé-partout* termen, hoe meer eenheid. De differentiatie begint waar de deskundige critiek en het nuchtere verstand zich zouden laten hooren.

Het uitgangspunt van de Nederlandsche Unie is reeds van een daverend pathos, dat duidelijk maakt, dat men wil overstemmen en niet redeneeren.

Zij gaat uit van ‘de erkenning van de gewijzigde verhoudingen’ en verwacht niet, dat iemand zal vragen of een ander uitgangspunt mogelijk zou zijn.

Ingevolge van deze gereede erkenning, wil de Nederlandsche Unie ‘samenwerking op den allerbreedsten grondslag’. Die grondslag is, zooals wij mogen afleiden uit de illusorische ontkenning van den heer Linthorst Homan betreffende de politieksociale werkelijkheid, de bekende put zonder bodem.

De Nederlandsche Unie wil ‘harmonische, economische opbouw, met samenbinding van alle arbeidskrachten in ons volk’. Dit lijkt een harmonie van vele sferen, maar als men goed luistert, is het een bekend wijsje uit de sfeer, waaruit professor de Quay komt.

De Nederlandsche Unie wil ook ‘sociale rechtvaardigheid met werk voor allen’, waarbij, tenzij

men een uitweg vindt in astrale expansie, aan de werkelijkheid zooveel geweld wordt aangedaan, als maar ooit met een politieke leuze is gebeurd.

Wat de Nederlandsche Unie vooral wil, is dat men de oogen sluit voor de verontrustende werkelijkheid.

Daarom verklaart zij plechtig, dat zij het partijwezen zooals het vroeger was, n i e t wil zien terugkeeren.

Tenzij de geheele schare van de Unie zich dus overgeeft aan een soort van Oostersche navelkijkerij, en niet meer opziet naar hetgeen er rondom haar gebeurt, of wel, dat de heeren Linthorst Homande Quay-Eindhoven van het toekomstige Nederland een soort van politiestaat zouden willen maken, waarin alle andere uitingen verboden en voorkomen zullen worden, zal er wel van dit decreet niet veel terecht komen. De werkelijkheid van de verschillen in zienswijze bestaat en kan niet simpel geloochend worden.

De leiders van de Nederlandsche Unie zullen leiding geven aan ons volk, bij gebreke aan de normale leiding, heet het.

Hierbij volgen geen andere dan uiterst vage toelichtingen in een persconferentie, welke even leeg als ondoordacht zijn.

Het begrip 'leiding' wordt daarbij niet verder verklaard, en evenmin hetgeen bedoeld wordt met de 'normale leiding'.

Gezien echter de verzekering, dat de Nederland-

sche Unie voornemens is haar organisatie een blijvend karakter te verleen, ligt de gevolgtrekking voor de hand, dat er een driemanschap met uitsluitende regeeringsmacht, dus een dictatoriaal triumviraat zal worden ingesteld.

In zooverre is het woord 'vrijheid' betreffende godsdienst, kerk, levensbeschouwing en opvoeding dus ook van zijn werkelijken inhoud ontdaan, want het voorbehoud wordt gemaakt, dat daardoor geen versnippering mag ontstaan.

In hoeverre de erkenning van confessioneele verscheidenheid te rijmen is met een van bovenaf opgelegde, mechanisch verkregen eenheid, wordt niet toegelicht.

Het is echter onjuist toelichting te vragen in een vrijelijk verkozen en opzettelijk bewerkt schemerdonker.

De schare van de aanhangers van de Nederlandsche Unie voelt zich behaaglijk tezamen, in de illusie, dat zij een 'beweging' vormt, dus dat zij uit de angstige situatie van onzekerheid, zich naar een toestand van veiligheid beweegt, waarin voor haar wonderen zullen worden gewrocht.

Deze schare heeft niet gevraagd naar reële begrippen en politiek-sociale bewustwording. Zij heeft een uitweg uit haar benauwende omstandigheden gezocht, en in den, door de melodie van welluidende woorden bewerkten roes, heeft zij de bevrijding voor het oogenblik gevonden.

In zooverre is de Nederlandsche Unie een crisisverschijnsel, zooals de beweging ‘Eenheid door Democratie’, ‘Geestelijke en Moreele Herbewapening’, en de Oxford-Movement dat zijn geweest. Zij zijn allen even zwevend van karakter, even sentimenteel geaard, even leeg aan waarachtigen, geestelijken inhoud, even bangelijk ook wat betreft het stellen en het zoeken naar een oplossing van problemen.

Deze bewegingen zijn teekenend voor de innerlijke zwakheid van de burgerij. De cultuurloosheid ervan komt ook uit in het feit, dat daarin niet, of nauwelijks, van wetenschap, letteren en kunst wordt gesproken. Alles vervlakt en verbleekt er in een slappe gevoelsdrijfverij en wazige ideologieën.

Er is geen worsteling meer met de werkelijkheid, zóó dat men er, om een Oud-Testamentischen term te gebruiken, in den heup door ontwricht wordt. Men durft de problemen van onzen tijd niet meer aan, zelfs nu niet, terwijl zij aan alle kanten op ons aanstormen. Men ontwijkt ze, men vermijdt ze, men verkapt ze op misleidende wijze, men stelt zich gerust, men soest in bij lieflijke geluiden. Wordt het gevaar zoo groot, dat het niet langer kan worden ontveinsd, dan wil men het met krachttermen bezweren.

‘Eenheid tegenover het gevaar’, zeggen de leiders van de Nederlandsche Unie.

Het is nu bekend geworden, dat zij, vóór zij zich tot het Nederlandsche volk richtten, alreeds wisten,

dat de nagestreefde eenheid zelfs niet op een kort program van actie kon worden verkregen met de verschillende partijen.

Deze partijen zijn niet een willekeurig maaksel, maar zij zijn een historische uiting van ons volkskarakter.

Hoewel de leiders van de Nederlandsche Unie dus wisten, dat de organische eenheid niet kon worden verkregen, door uit te gaan van de gegeven werkelijkheid, hebben zij zich toch tot het Nederlandsche volk gewend met de leuze 'eenheid', welke òf een bedriegelijke illusie, òf de waan van de macht en den dwang is.

De innerlijke zwakte wordt hierdoor het best gekenmerkt.

Naar verluidt dankt de Nederlandsche Unie, in haar tegenwoordigen vorm, haar ontstaan en haar overstelpenden toevloed van betuigingen van instemming en inschrijvingen als lid, in het bijzonder aan de collectieve angst voor de N.S.B.

Men zou met meer recht kunnen zeggen, dat het algemeene, vage gevoel van angst van de burgerij zich heeft belichaamd in een bewust, bepaald, gevoel van angst voor de Nationaal-Socialistische Beweging in Nederland, zooals het zich vroeger belichaamde in haar angst voor de Communisten, en daarvoor voor de Socialisten, kortom in omljnde angstgevoelens voor bepaalde partijen, die zich tegen haar bevoorrechte positie, of wel tegen haar bestaan zelf keerden.

Angsthouding en daden verricht onder de obsessie van vrees, moeten niet rationeel worden beoordeeld. Zij missen doorgaans een redelijken grond, en zoo zou men mogen aannemen, dat het van allen schijn van rede ontbloot is, dat de Nederlandsche burgerij bij honderdduizenden te hoop loopt, uit vrees voor een partij, die in getal gering is.

De angst der burgerij voor deze politiek-sociale groep is dus niet gegrond, tenzij zij veest, dat de bezettende overheid de bestuursmacht geheel of gedeeltelijk, aan haar zou overdragen.

Uit de verklaring van den Rijkscommissaris heeft men evenwel kunnen afleiden, dat dit niet de bedoeling der bezettende overheid is.

Is dus de bewering, dat de Nederlandsche Unie voornamelijk is gevormd tot afweer tegen de N.S.B., en dat de burgerij erin te hoop is geloopt uit angst voor die partij, wel juist?

Het is onwaarschijnlijk, dat de Nederlandsche Unie tegen de N.S.B. is gevormd. Integendeel. Zij komt haar, zoowel wat het wezen van haar organisatie als bepaalde beginselen op staatkundig en sociaal-economisch gebied betreft, een heel eind tegemoet.

De volstrekte zeggenschap der leiders, de mechanisch verkregen eenheid, de absolute ordening van het economische leven, de corporatieve staatsgedachte, liggen in de wazig geformuleerde beginselen van de Nederlandsche Unie besloten, en komen

dus overeen met de grondgedachten van de nationaal-socialisten.

Men kan in deze feiten derhalve nieuwe, krachtige bewijzen vinden voor de alles overheersende behoefte aan een illusie van de Nederlandsche burgerij, waarin zij de werkelijkheid van dit oogenblik kan ontvluchten, indien zij zich in zulk een ontzaglijk aantal toevertrouwt aan een organisatie die, achter meer geurbaniseerde vormen en gedragingen, in vagere en sentimenteele bewoordingen, tenslotte dezelfde gedachten blijkt in te houden, en dezelfde doeleinden schijnt na te streven, en kennelijk dezelfde methoden zal gebruiken om aan de macht te komen en aan de macht te blijven - de eenheidspartij met de alles beslissende leiders - als die partij, welke de burgerij op dit oogenblik als haar grootsten tegenstander vreest...

Een woord, waarvan ook op dit oogenblik een groote suggestieve kracht uitgaat op een deel der burgerij, is het woord Planwirtschaft.

In dezen tijd, waarin zoowel het geestelijk leven als het stoffelijk bestaan van zeer velen in verwarring is gebracht, en het uiterst moeilijk schijnt te zijn om zoowel nieuwe grondwaarheden en nieuwe richtlijnen voor het geestelijk leven, als herstel van het geschokte of vernietigde bezit te vinden, heeft een woord als dit een bezielende kracht en een bijzondere bekoring.

Het woord 'Planwirtschaft' wekt de illusie van

een ordenend beginsel in dit oogenblik van verwarrende tegenstrijdigheden, en door de associaties van zijn samenstellende deelen doet het denken aan economisch scheppende krachten, welke door een alles overziend intellect worden samengevoegd. Hierdoor worden tafereelen opgeroepen van herstellde volkswelvaart, en een in vruchtbare, normale banen geleid economisch leven.

Dit woord 'Planwirtschaft' wordt dan ook reeds door een aantal menschen ten onzent, voor onze eigen volkshuishouding als een magische term gebruikt, en het is ook gebezigd in de kringen, welke zich rondom de Nederlandsche Unie vormen.

De bewoordingen, welke men heeft gekozen ter omschrijving van het bedoelde beginsel en de plaats, welke men het wil toekennen in de nieuwe gemeenschap van de Europeesche volken, zijn van dien aard, dat het voor de hand moest liggen, dat de Nederlandsche Unie zich van stonde af aan diende te gaan wijden aan de voorbereiding van de toepassing ervan in ons land.

Ook in dit opzicht heeft vereenvoudiging van het begrip en onjuist besef van verhoudingen, versterking van de gewekte illusie gebracht.

In een tijd van verwarring en geschokte welvaart te spreken van een 'volledig overzicht van de productieve krachten', en dit aanlokkelijk overzicht in onzen schralen tijd te maken tot een uitgangspunt voor de vorming van een organisatie in corporaties of gilden van alle takken van bedrijf, die op hun

beurt weer samengebracht moeten worden in omvangrijker groepen, is opbeurend, troostrijk en fascinerend. De verwerkelijking van zulk een eenvoudig en overtuigend omschreven beginsel lijkt binnen de grenzen van het mogelijke te liggen, en niets schijnt redelijker en raadzamer dan onmiddellijk aan den arbeid te gaan, om er een begin mee te maken...

Hoeverre ligt echter, in een klein land als het onze, de illusie van hare verwerkelijking af, vooral in de huidige omstandigheden!

Het feit, dat landen als Duitschland hun geheele nationale productie-apparaat dienstbaar hebben kunnen maken aan de verwerkelijking van het beginsel, uitgedrukt in het woord 'Planwirtschaft', houdt nog niet in, dat een klein land als het onze over de middelen, o.a. het deskundig bureaucratisch apparaat, zou kunnen beschikken, om het in toepassing te brengen. Hierop is onlangs in een puntig artikel in de N.R.C., onder den titel 'Richtingwijzers', met degelijke kennis van zaken gewezen.

Degenen echter, die de werkelijkheid zijn ontvlucht en binnen deze, of een andere illusie, zichzelf een schoonere, troostrijke werkelijkheid voortoverden, missen gewoonlijk de noodige geestkracht om uit deze illusie uit te treden, weer het volle leven in.

Te midden van de puinhoopen in ons land worden tal van ivoren torens gebouwd, van waaruit vele

geïllusionneerden het rozeroode schijnsel van een schoonen dageraad meenen te aanschouwen.

Zij voelen zich profeten, die een veelbelovende toekomst ontwaren, doch de minste sjouwer en steenenbikker, die het puin wegruimt en plaats maakt voor het nieuwe, dat met behulp van het oude materiaal zal moeten worden gebouwd, is meer dan zij, omdat hij de werkelijkheid niet schuwt en in haar arbeidt, met een helder besef van den nood van het oogenblik en de eischen welke hij stelt.

V. Het onzekere verschieft

Wij spreken van het ‘ontwrichte’ Europa, dat ‘weer moet worden samengevoegd’ om zijn ‘normale functies’ te kunnen verrichten.

Het begrip ‘ontwricht Europa’ veronderstelt een Europeesch articulatiestelsel, waaraan op het oogenblik geweld is gedaan, maar dat hersteld kan worden, met het gevolg, dat de verrichtingen van dit lichaam weer op natuurlijke wijze zouden kunnen geschieden.

De Geschiedenis kent echter geen goed gearticuleerd Europa, met een ongestoorde organische werking.

Integendeel. De ‘ontwrichting’, wanneer men daaronder oorlog en verstoord sociaal-economisch leven wil verstaan, met alle weerslagen daarvan op het geestesleven der menschen, is de natuurlijke levensstaat van Europa, voor zoover wij het historisch kunnen overzien.

De Geschiedenis kent geen organisch Europa. Zij kent slechts perioden van openlijken, bedekten en tijdelijk gestaakten strijd in Europa.

De Geschiedenis kent dus evenmin ‘normale functies’ van Europa in den zin als wij dat begrip gebruiken. Wij zouden in plaats daarvan moeten zeggen ‘ideëele functies’, doch zouden daarmee

tevens het terrein van de geschiedkundige werkelijkheid verlaten, om het gebied van de bespiegelingen over de geschiedenis van de Europeesche menschheid der toekomst te betreden.

Is men pessimistisch gestemd, dan zal men dezen oorlog beschouwen als een der vele uitbarstingen van geweld uit de geschiedenis, en wellicht tot de gevolgtrekking komen, dat de oorlog een natuurlijk verschijnsel is in het leven der menschheid, een verschijnsel van socio-biologischen aard, waarmee realistische regeeringen steeds rekening dienen te houden. Psychologen en sociologen mogen voorwaarden kunnen veronderstellen of ontdekken, welke dergelijke erupties onmogelijk zouden kunnen maken, of ze aanmerkelijk zouden kunnen temperen, de politici zullen toch met den oorlog als een constant weerkeerend verschijnsel rekenen.

Tenzij inderdaad Europa tot een organische eenheid zou kunnen worden gemaakt, zooals in den loop van de geschiedenis uit zoovele onderling strijd voerende staatjes, grootere staten en vervolgens naties, zijn gegroeid.

Naar verluidt zou Europa zich thans op het eind van dien stormachtigen ontwikkelingsgang van met elkaar oorlogende mogendheden bevinden.

Na den vorigen oorlog hebben de staatslieden de kans gemist de voorwaarden voor een ontwikkeling in dezen zin te scheppen, en heeft men Europa weer een eindweegs teruggeduwd, door oorzaken van

nieuwen onderlingen haat en strijd te bewerken.

Door deze ervaringen wijs geworden, zou de Europeesche menschheid nu haar laatste krampen tengevolge van een onnatuurlijke houding doorstaan en zal zij zich spoedig ongedwongen kunnen verheffen, om in gunstiger omstandigheden dan ooit, een hooger en gelukkiger leven voor het nageslacht te gaan voorbereiden.

De verschillende volken van Europa zouden derhalve, volgens deze zienswijze, in een nabije toekomst tot een eensgezinde samenwerking kunnen komen, waarbij in een organisch functioneerende Europeesche gemeenschap de staten en naties van weleer, medewerkers, gelijkgezinde medewerkers tot gezamenlijk welzijn, zouden worden.

In deze nieuwe Europeesche gemeenschap, die niet door politieke en militaire verdragen, maar door het besef van verbondenheid in hetzelfde levenslot zou zijn gewaarborgd, zou de wederzijdsche afhankelijkheid op zulk een vitaal economische wijze worden geregeld, als dat in de biologische levensorde geschiedt.

De nieuwe Europeesche orde, of juister gezegd, de eindelijk verkregen levensorde, zou op den natuurlijken grondslag van economische gelijkberechtigtheid komen te berusten, waardoor de oorlogen, d.i. de achter velerlei hoogdravende leuzen verborgen strijd om economische belangen, vanzelf opgeheven zouden worden.

In een aldus geregelde internationaal-economische levensorde van Europa, zou de onderlinge rangverhouding niet meer naar politieke en militaire macht worden berekend, maar naar de waarachtige, innerlijke waarde, welke moet blijken uit de scheppingen van den geest.

In plaats van de overheersching van het geweld, zou in de Europeesche broederschap der volken de heerschappij van den geest treden.

De onderlinge betrekkingen tusschen de volken zouden dus worden bepaald volgens een, in het leven zelf gelegene, hiërarchie van onderscheidene categorieën.

Degenen, die in deze voorstelling van zaken gelooven, beroepen zich op het karakter van dezen oorlog, zijn oorzaken en herhaaldelijk omschreven doeleinden.

Deze oorlog, zoo zegt men, is ontsproten uit een nationale revolutie en hij luidt een wereldrevolutie in.

Zeker is deze oorlog niet de eerste, die uit een revolutie der geesten voorkomt. De Geschiedenis kent meer oorlogen van een revolutionnair karakter, zooals de godsdienstoorlogen van de zestiende eeuw en de oorlogen van de Fransche revolutie, welke ingrijpende veranderingen in het staatkundig bestel en in de maatschappelijke orde van de Europeesche volken hebben gebracht.

Deze oorlog vindt evenwel zijn oorsprong en

stootkracht in een revolutie van sociaal-economischen aard, welke een wezenlijke, een substantieele verandering in de geheele samenleving en in de internationale betrekkingen zal aanbrengen.

Een overwinning, verkregen door een oorlog, welke met zulke beginselen wordt gevoerd, moet dus, volgens deze voorstelling van zaken, leiden naar een geheel anders georganiseerd Europa.

Europa zal daarna niet meer bestaan uit een willekeurige groep bevoorrechte en achteruitgezette naties, welke in opzettelijken of verholen strijd verkeeren ter wille van de bronnen van nationalen rijkdom, maar Europa zal worden opgebouwd als een sociaal-economische structuur met een natuurlijk, vast evenwicht.

Dit evenwicht zou dan worden verkregen door de vrije verdeeling en uitwisseling van de rijkdommen van den bodem en de producten van de industrie.

In plaats van een politieken vrede naar vroegeren trant, welke niet langer duurde dan de periode van voorbereiding om met de kracht der wapenen gunstiger vredesvoorwaarden te bedingen, zal dus, zoo heet het, na een overwinning van Duitschland, een sociaal-economische vrede komen, waarbij de vroegere bevoorrechting eenerzijds en de achteruitzetting en benadeeling anderzijds zal worden vervangen door een rechtvaardige verdeeling en een gemeenschappelijk ruilverkeer, waardoor het algemeen welzijn zou worden verzekerd, en de stabiliteit van den vrede gewaarborgd.

Zij, die deze opvatting voorstaan, zien den komenden ontwikkelingsgang van Europa uitgestippeld in de wegen van de tot standkoming van het Groot-Duitsche Rijk.

Zij zijn ook van meening, dat het integralisatie-proces, dat Duitschland heeft doorgemaakt, in Europa zal worden voltrokken, ondanks den tegenstand, welke daartegen wordt gehoden. Dit proces zou onweerstaanbaar zijn, omdat het door den aard der Europeesche politieke en sociaal-economische toestanden, de dwingende kracht eener natuurlijke noodzakelijkheid heeft verkregen.

Volgens die opvatting is een tegenstand tegen dit integralisatie-proces een anachronisme, een verschijnsel, slechts te verklaren uit de wet der traagheid.

Engeland vormt de kern van de krachten, welke den ontwikkelingsgang van Europa naar Duitsche constructie weerstaan, en het doet zulks, naar verluidt, omdat het buiten het continent ligt, en de vroegere beginselen van staatkundigen en sociaal-economischen aard er nog doorwerken.

Deze beginselen zouden echter hun leven- en geloofwekkende kracht hebben verloren, met het gevolg, dat het verzet van Engeland tegen den opmarsch van Duitschland van tijdelijken aard moet zijn, tot het door uitputting bezwijkt, of door innerlijke aansluiting bij den tijdstroom ophoudt, en Engeland in het integralisatie-proces wordt opgenomen.

Het is hier niet de plaats een kritische vergelijking te maken tusschen de Duitse politieke en sociaal-economische beginselen, en de beginselen, waardoor Engeland en (de rest van) zijn bondgenooten weleer tot grootheid en macht zijn gekomen.

Wij willen onze aandacht slechts bepalen bij den weerslag op de gemoederen van de verontrustende vraag wat het lot zal zijn van ons vaderland in het Europa van de toekomst, en hoe dit toekomstige Europa zal zijn samengesteld.

Zoo lang de strijd, welke nu wordt gevoerd, niet is beslist, kunnen deze vragen niet op een bevredigende wijze worden opgelost.

Bij velen is de zorg omtrent het lot van ons vaderland zoo groot, dat zij, in hun vurige verlangens om in de geheimen van de toekomst door te dringen, of door hun ongeduldige begeerte om op den loop der dingen vooruit te grijpen, verward geraken in allerlei tegenstrijdige beschouwingen en voorbarige ontwerpen en plannen.

Zooals de zaken nu op internationaal gebied in Europa staan, schijnt de suprematie van Duitschland op het vasteland voor langen tijd te zijn verzekerd.

Uit dezen stand van zaken kunnen twee hoofdhypothesen worden afgeleid, vanwaar uit het toekomstige politieke lot van ons vaderland kan worden beschouwd.

Ten eerste de hypothese van de handhaving van de Engelsche onafhankelijkheid, met den steun van

de Vereenigde Staten van Noord-Amerika van zulk een omvang, dat de politiek-economische samenwerking van die beide mogendheden, de heerschappij van Duitschland tot het continent zou beperken.

Bij zulk een tijdelijk evenwicht der vijandelijke krachten, waarvan een open of verborgen oorlogstoestand het gevolg zou zijn, is het mogelijk, dat ons land, uit militaire noodzaak, onder Duitsche bezetting zou blijven, doch het is ook mogelijk, dat ons land, onder de continentale hegemonie van Duitschland, zijn politieke zelfstandigheid zou herkrijgen, met een, door het Engelsch-Amerikaansche blok toegestane, betrekkelijke vrijheid van verkeer met onze koloniën.

Ten tweede de hypothese van de vernietiging van de Engelsche onafhankelijkheid, welke zal leiden tot een wederopbouw van Europa in Duitschen geest.

De bijzondere geaardheid van ons land, zijn bevolking en zijn geschiedenis, zouden het in staat stellen een waardige plaats in te nemen in dat nieuwe Europa en een belangrijke taak te vervullen in een vreedzame, constructieve samenwerking.

De verschillende gissingen, verlangens en wenshdroomen, welke zich rondom de genoemde veronderstellingen bewegen, hebben een rijk geschakeerde reeks opvattingen omtrent het lot en de taak van ons vaderland in de toekomst doen ontstaan.

Deze opvattingen gaan van het eene uiterste, de hooggespannen verwachting van een Groot-Neder-

landsch Rijk, tot het andere uiterste, de pessimistische gedachte van een geheele inlijving in het Duitse Rijk.

Niet weinige geesten zijn te midden van die uiteenlopende verwachtingen en gedachten verward geraakt.

In de geestelijke verwarring, welke bij velen ten opzichte van de taak en de plaats van ons vaderland in de toekomst heerscht, dient de werkelijkheid, de nuchtere zakelijke werkelijkheid, het uitgangspunt te zijn tot een nieuwe oriëntering en waardebepaling.

Deze werkelijkheid wordt gevormd door de ligging van ons vaderland, de geschiedenis van het ontstaan, den bloei en den ondergang van zijn onafhankelijkheid, en verder door onzen volksaard en onze verrichtingen op wetenschappelijk, letterkundig, kunstzinnig, commercieel, industrieel en landbouwgebied.

Zoolang wij, in het besef van onzen volksaard, verbonden blijven met de historische Nederlandsche realiteit, zullen wij een volk blijven vormen, hoe ook ons staatkundig bestel en onze positie ten opzichte van andere volken geregeld moge zijn.

Er is geen reden tot pessimisme of defaitisme, indien wij, in het bewustzijn van hetgeen wij zijn, onszelf willen blijven.

Ondanks den geringen omvang van het Moederland, hebben wij ons, met ons koloniaal Rijk, eenige eeuwen lang op een hoog peil kunnen handhaven.

Zelfs gedurende de materialistische degeneratie hebben wij op allerlei gebied historische verrichtingen van groot belang kunnen volbrengen.

Zoolang een volk getrouw blijft aan zijn wezen, en in vruchtbaren arbeid, met besef van saamhoorigheid, op waardige en vreedzame wijze, de vervulling van zijn bestaan zoekt, zullen andere volken bij zijn behoud zijn gebaat.

Een volk, dat echter zijn aard, zijn levensbeginselen en zijn geschiedenis verloochent, vernietigt zichzelf.

Ons behoud ligt in de oud-vaderlandsche nuchterheid en in de vastbelotenheid om, zij het ook met verzetten van de bakens, den historischen stroom te volgen.

De verwarring, welke in ons land is ontstaan, is voor een niet gering deel voortgekomen uit het feit, dat men meende, dat de stroom de bakens moest volgen.

Wij hebben door traagheid van geest niet tijdig de bakens verzet.

Wij hebben de bakens voor iets definitiefs gehouden, tot wij gedwongen zijn ze te verzetten.

Laat deze verandering van het getij en de verzetting van de bakens ons weer tot een verdiept inzicht brengen in het wezen van ons zelf en onze levensbeginselen, en in het bijkomstige van de vormen.

Dan zullen wij niet desespereeren.